

Η σχολή της “αξιακής μορφής”

του

Paolo Giussani

(μετάφραση: Γιώργος Σωτήροχος)

1. Εισαγωγή

Στο βαθμό που είναι δυνατόν να γίνει κατανοητό και είναι δίχως άλλο πολύ εύκολο να γίνει κατανοητό, η θεωρία που ονομάζεται θεωρία της “αξιακής μορφής” (Value Form School, VFS), η οποία τουλάχιστον εν μέρει εμπνέεται από τα έργα του Isaak Ilch Rubin¹, συνίσταται πάντα στις τρεις ακόλουθες θεμελιώδεις προτάσεις:

- I. Η αξία των εμπορευμάτων *εμφανίζεται* (είτε δημιουργείται, είτε υπάρχει, είτε άλλες ισοδύναμες εκφράσεις) μόνο στην πράξη της ανταλλαγής. Ήτοι, *πριν και ανεξάρτητα* από την πραγματοποίηση της πράξης της ανταλλαγής η αξία των εμπορευμάτων *δεν υπάρχει*. Επ’ αυτής της βάσης, είναι μόνον η ανταλλαγή, και καμμιά άλλη δραστηριότητα, που εξισώνει (ομογενοποιεί κ.λπ.) τις διαφορετικές ιδιωτικές και συγκεκριμένες εργασίες οι οποίες παράγουν τις διαφορετικές αξίες χρήσης, δηλαδή για να δημιουργήσουν την ιδιαίτερα φημισμένη μαρξική “αφηρημένη (ισοδύναμη) κοινωνική εργασία”.
- II. Η μαρξική αξία, η οποία δεν είναι ερμηνεύσιμη από την VFS ως “ενσωματωμένη εργασία” (“embodied labour”, θεωρούμενη αντιθέτως από την VFS ως μια έννοια που ταιριάζει στην θεωρία του David Ricardo) υπάρχει κατά κύριο λόγο για να εισάγει την *χρηματική μορφή* των προϊόντων, η οποία είναι το μόνο πρακτικό μέσο ποιοτικής εξίσωσης και ως εκ τούτου της ποσοτικής σύγκρισης των διαφορετικών εμπορευμάτων.
- III. Η κριτική του Μάρξ στην θεωρία της αξίας (embodied labour, ενσωματωμένης εργασίας) του Ricardo βασίζεται στην ιδέα ότι η θεωρία της αξίας του Ricardo στερείται της έννοιας της *αξιακής μορφής*. Οι προτάσεις I. και II. έχουν προπάντων λογικο-θεωρητική φύση ενώ η III. μολονότι συνδέεται καθαρά με τις πρώτες δύο, μπορεί να θεωρηθεί περισσότερο φιλολογικού χαρακτήρα.

1. Βλέπε Rubin (1978) και (1994).

2. Ανταλλαγές

Η πρόταση I. δύναται να έχει δύο εναλλακτικές θεμελιώδεις συνέπειες:

Ia. Οι σχέσεις ανταλλαγής (οι αναλογίες στις οποίες οι διαφορετικές αξίες χρήσης ανταλλάσσονται) και, κατά συνέπεια, οι ανταλλακτικές αξίες (σχετικές τιμές) προσδιορίζονται από αίτια ή παράγοντες παντελώς άγνωστους και απροσπέλαστους στην ανθρώπινη γνώση.

Ib. Οι σχέσεις ανταλλαγής και οι ανταλλακτικές αξίες (σχετικές τιμές) προσδιορίζονται από άλλους παράγοντες που δεν είναι τα μεγέθη της αξίας (χρόνος της ενσωματωμένης εργασίας) και μάλλον αυτοί με την σειρά τους προσδιορίζουν τις αξίες των εμπορευμάτων.

Στην περίπτωση της Ia. εξαλείφεται η πιθανότητα κάθε περαιτέρω συζήτησης. Η πρόταση Ia. απλά ισοδυναμεί με το να υποστηρίζεται ότι η οικονομική οργάνωση της κοινωνίας από την φύση της δεν μπορεί να είναι αντικείμενο ορθολογικής έρευνας. Θα ήταν καλύτερα να είναι έτσι. Είναι αξιοσημείωτο, εν τούτοις, ότι τόσο η ευθυκρισία της αναφερόμενης εμπειρικής έρευνας, όσο το αξιοσημείωτο ιστορικό-στατιστικό υλικό, το οποίο τώρα ταξινομείται, δείχνοντας ότι οι ανταλλαγές ανάμεσα στα εμπορεύματα βασίζονται σε ποσοτικές αναλογίες, κατά κύριο λόγο ομαλές στον χρόνο και στο χώρο, πράγμα που σημαίνει ότι βασίζονται σε φυσικές αναλογίες που δεν τροποποιούνται αρκετά σε σχέση με τις μεταβολές των καθαρά ατομικών μεγεθών.

Η πρόταση Ib. θα μπορούσε, όπως θεωρητικοποιήθηκε από αρκετούς έξω και μέσα της VFS, να δικαιωθεί θεμελιωμένη στην ιδέα ότι, τελικά, στην μαρξική θεωρία αυτό που ενδιαφέρει «δεν είναι ο προσδιορισμός των λόγων ανταλλαγής, δηλαδή των ανταλλακτικών αξιών, δηλαδή των τιμών, αλλά η ανάλυση των “κοινωνικών σχέσεων”»². Πρόταση η οποία όσο και αν ακούγεται περισσότερο της “αριστεράς” πολύ σύντομα θα αποδειχθεί άνευ σημασίας μόλις σταματήσει κανείς να θεωρεί ότι ο λόγος ανταλλαγής, δηλ. οι αξίες ανταλλαγής και εν τέλει οι τιμές, είναι κοινωνικές σχέσεις οι οποίες συνιστούν τον καπιταλισμό, από την στιγμή που κάθε ατομικό μέλος της αστικής κοινωνίας δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας πωλητής/αγοραστής εμπορευμάτων, δηλαδή κομιστής μιας τιμής. Η εναλλακτική λύση είναι, όπως πάντα, η πραγμάτευση των σχετικών τιμών ως φυσικών σχέσεων ανάμεσα σε αντικείμενα ή πράγματα του ίδιου είδους, και εδώ και αρκετό καιρό είναι γνωστό ότι

2. Βλέπε F. Petry (1915).

ίσως να μην είναι αυτή η ορθή λύση. Ομοίως επιθυμητό είναι ότι τέσσερις αιώνες μετά τον Γαλιλαίο δεν επιθυμεί πλέον κανείς να διαχωρίσει τις “ποιοτικές” από τις “ποσοτικές” ερμηνείες, διαχωρισμός που απλά δεν υπάρχει.

Ότι μια θεωρία των σχέσεων ανταλλαγής (ή ανταλλακτικών αξιών ή σχετικών τιμών) είναι εν τέλει αναγκαία, προέρχεται από το γεγονός ότι οι ανταλλαγές των εμπορευμάτων από μόνες τους δεν είναι σε θέση να ερμηνεύσουν και, παρά τις μη-εννοιολογικές διαδεδομένες δοξασίες, δεν μπορούν αυτές οι ίδιες να αποτελέσουν σχέσεις ισοδυναμίας.

Μια δεδομένη γενική σχέση (την οποία σ’ αυτό το άρθρο συμβολίζουμε με \leftrightarrow)³ ανάμεσα σε δύο αντικείμενα ή οντότητες ορίζεται ως σχέση ισοδυναμίας εάν και μόνον εάν ικανοποιεί ταυτόχρονα τις τρεις γνωστές ιδιότητες: ανακλαστική ($A \leftrightarrow A, B \leftrightarrow B$), συμμετρική ($A \leftrightarrow B \Rightarrow B \leftrightarrow A$) και μεταβατική ($A \leftrightarrow B, B \leftrightarrow C \Rightarrow A \leftrightarrow C$). Μια ανταλλαγή ανάμεσα σε δυο αξίες χρήσης θα μπορούσε ασφαλώς να ικανοποιήσει την συμμετρική και μεταβατική ιδιότητα, αλλά δεν ικανοποιεί την ανακλαστική ιδιότητα δεδομένου καμμία αξίας χρήσης δεν ανταλλάσσεται ποτέ με την ίδια ή με κάποια άλλη αξία χρήσης απολύτως όμοια. Αυτό που είναι ήδη επαρκές για να δείξει ότι οι ανταλλαγές των εμπορευμάτων πρέπει να θεμελιώνονται σε μια άλλη σχέση ισοδυναμίας που είναι καθ’ όλον διακριτή από την ανταλλαγή και ανεξάρτητη από οποιαδήποτε σχέση που μπορεί να ανήκει στο καθαρό πεδίο των ποσοτικά προσδιορισμένων αξιών χρήσης.

Εάν η σχέση ανταλλαγής δεν είναι ούτε μπορεί να είναι μια σχέση ισοδυναμίας δεν θα ήταν σε θέση να εκφράσει ποσοτικά τίποτα ίσο (και γι’ αυτόν τον λόγο μετρήσιμο) και κατά συνέπεια ούτε να εξισώνει τις διαφορετικές αξίες χρήσης που εισέρχονται στην ανταλλαγή και τις διάφορες εργασίες που τις κατασκευάζουν. Είναι αδύνατον, για την VFS ή οποιονδήποτε άλλο, να αποφύγει αυτό το απλό συμπέρασμα. Έργο της θεωρίας των τιμών είναι ακριβώς να προσδιορίσει αυτή την σχέση ισοδυναμίας πάνω στην οποία πρέπει να θεμελιωθεί η σχέση της μη-ισοδυναμίας που ονομάζεται ανταλλαγή για να δύναται η τελευταία να έχει περιεχόμενο. Προφανώς καμμία θεωρία που επιθυμεί να πραγματευτεί τα εμπορεύματα, και πραγματεύεται απλά φυσικά αντικείμενα, μπορεί να το αποφύγει.

Από αυτή την πλευρά ούτε η νεοκλασική θεωρία ούτε η σραφφιανή θεωρία δεν διαφέρουν από την μαρξική, και οι τρεις εξατομικεύουν ένα στοιχείο

3. Το σύμβολο \leftrightarrow συμβολίζει μια σχέση ανάμεσα σε δύο αντικείμενα ή οντότητες. Ως συνήθως, το σύμβολο \Rightarrow συμβολίζει την λογική συνεπαγωγή.

ή καλύτερα ένα ποσοτικά ομογενές, και συνεπώς ποσοτικά μετρήσιμο, χαρακτηριστικό των εμπορευμάτων ως ιδιότητα των εμπορευμάτων. Οι διαφορές αναδεικνύονται στην εξατομίκευση αυτών των χαρακτηριστικών. Οι νεοκλασικοί προτιμούν την ωφελιμότητα⁴, οι νεορικαρδιανοί το ενιαίο ποσοστό κέρδους ως στοιχείο της αναπαραγωγής, οι μαρξιστές τον αναγκαίο χρόνο εργασίας για την παραγωγή των διάφορων αξιών χρήσης. Η VFS, εάν επιθυμεί να δείξει ότι οι ανταλλαγές πράγματι λαμβάνουν χώραν και ότι δεν είναι μόνον τυχαίες σχέσεις, πρέπει να αποδεχθεί θέλοντας και μη* σε μια από τις τρεις θεωρητικές παραλλαγές (ή να προτείνει μια τέταρτη, έως τώρα άγνωστη) αλλά αυτό είναι το μόνο πράγμα που δεν δύναται να κάνει και παρακάμπτει το πρόβλημα με εκφράσεις για τις κοινωνικές σχέσεις, τις χρηματικές μορφές κ.λπ.

Όποιο και να είναι το επίπεδο της σημαντικής-συντακτικής δυσκολίας με το οποίο εκφράζεται από την VFS η πρόταση I., προκύπτει σαφές και αναπόφευκτο το δεδομένο ότι, σύμφωνα με την πρόταση αυτή, δεν είναι οι αξίες που προσδιορίζουν τις σχέσεις ανταλλαγής αλλά το αντίθετο. Αυτό συνεπάγεται ότι μέσω της διαμεσολάβησης των σχέσεων ανταλλαγής και των ανταλλαγών, οι αξίες ανταλλαγής (απόλυτες και σχετικές τιμές) των εμπορευμάτων προσδιορίζονται είτε από τους μηχανισμούς που περιγράφει η νεοκλασική θεωρία είτε από τους μηχανισμούς που περιγράφει η νεορικαρδιανή θεωρία (ή από κάποιον άλλο μηχανισμό, ο οποίος πρέπει να αποκαλυφθεί και να περιγραφεί).

3. Ισοδυναμία

Από την στιγμή που η VFS δεν είναι διατεθειμένη να αποποιηθεί την γοητεία που ασκείται από το ουσιαστικό “αξία” (των εμπορευμάτων), βρίσκεται περιορισμένη στο να διατηρήσει το δεδομένο ότι η ομογενής εργασία είναι δίχως άλλο τμήμα του προς έρευνα αντικειμένου της, όχι ως θεμελιώδης προϋπόθεση, αλλά ως *αποτέλεσμα* των διάφορων ανταλλαγών. Εάν για παράδειγμα πραγματοποιείται μια ανταλλαγή ανάμεσα σε ένα ένδυμα και 10 μέτρα βαμβακερού υφάσματος, η VFS υποστηρίζει ότι αυτό που συνεπάγεται η ανταλλαγή αυτή είναι ότι η συγκεκριμένη εργασία ενός ραφείου που δαπανά-

4. Παρά τις διάφορες τάσεις, η ωφελιμότητα χρησιμεύει μόνον να δείξει τον τρόπο με τον οποίο οι συναρτήσεις ζήτησης και προσφοράς μπορούν να εμφανιστούν ως οι μοναδικοί προσδιοριστικοί παράγοντες των τιμών αγοράς.

* *volens vel nolens* στο πρωτότυπο (Σ.τ.Μ.)

ται για την ραφή ενός ενδύματος είναι ισοδύναμη (ή καλύτερα “καθίσταται ισοδύναμη”) με την συγκεκριμένη εργασία μιας υφαντουργίας που δαπανάται για την κατασκευή 10 μέτρων υφάσματος. Θα εξετάσουμε πιο προσεκτικά αυτή την πρόταση.

Το πρώτο και πιο αυθόρμητο σχόλιο είναι ότι πρόκειται για μια με άλλα λόγια απλή επανάληψη του ήδη παρατηρηθέντος γεγονότος (1 ένδυμα \leftrightarrow 10 μέτρα βαμβακερού υφάσματος) εκτός εάν αυτή η επανάληψη δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει *πόση ισοδύναμη εργασία δαπανάται για το ένδυμα και πόση δαπανάται για τα 10 μέτρα του βαμβακερού υφάσματος*. Αλλά, επειδή ο προσδιορισμός αυτός είναι προφανώς αδύνατος, από αυτή την πρώτη ερμηνεία της πρότασης I. δεν μπορεί να υπάρξει κάποιο νόημα, οφείλουμε για τον λόγο αυτό να δείξουμε την ευγενή προαίρεση να επιτρέψουμε μια δεύτερη ερμηνεία⁵.

Έστω ότι η ανταλλαγή δεν μπορεί να μας πληροφορήσει για την συνολικά συσσωρευμένη δαπανηθείσα εργασία στην παραγωγή των δύο υπό πραγμάτευση εμπορευμάτων, τότε υποθέτουμε ότι εξάγουμε τα συνολικά τα αυτά μεγέθη από την παραγωγή, και ως εκ τούτου ανεξάρτητα από την ανταλλαγή, δηλαδή ανεξάρτητα από τις αναλογίες που αποκαλύπτει η διαδικασία ανταλλαγής, οι οποίες κατ’ αυτόν τον τρόπο θα ήταν προορισμένες να προσδιορίσουν την *σπουδαιότητα* μιας μονάδας μιας δεδομένης συγκεκριμένης εργασίας (για παράδειγμα του ραφείου) σε όρους άλλης συγκεκριμένης εργασίας (του υφαντουργείου) δηλαδή να κατανείμει στους διάφορους τύπους εργασίας μια δεδομένη ποσότητα ομογενούς εργασίας. Κατ’ αυτόν τον τρόπο

5. Εάν η πρόταση ότι οι ανταλλαγές καθιστούν ισοδύναμες τις διαφορετικές εργασίες ερμηνεύεται με την έννοια ότι οι ανταλλαγές είναι για να προσδιορίζουν τις διάφορες ποσότητες αναγκαίας ισοδύναμης εργασίας για την παραγωγή των διαφορετικών εμπορευμάτων, η πρόταση αυτή χάνει κάθε περιεχόμενο εφόσον η απλή παρατήρηση ότι 1 ένδυμα ανταλλάσσεται με 10 μέτρα βαμβακερού υφάσματος δεν περιέχει καμιά πληροφορία για *ποιά εργασία* κοστίζουν το ένδυμα και *ποιά* τα 10 μέτρα του υφάσματος. Μια τέτοια κατάσταση γίνεται αποφασιστική (με αρνητική έννοια) όταν υπεισέρχεται το πρόβλημα της σύγκρισης διαφορετικών εξειδικευμένων εργασιών. Το δεδομένο ότι, ανόμοιες εργασίες είναι κατά διαφορετικό τρόπο εξειδικευμένες (ή περίπλοκες) συνεπάγεται την υπόθεση ότι μια ώρα μιας μορφής εργασίας έχει μεγαλύτερη βαρύτητα από μια ώρα μιας άλλης μορφής εργασίας, αλλά η άποψη ότι οι εργασίες ομογενοποιούνται μέσω της ανταλλαγής και όχι μέσω κάποιου άλλου αίτιου αποστερεί από οποιοδήποτε περιεχόμενο την υπόθεση αυτή, εφόσον θα καθιστούσε αναγκαία την προσφυγή σε ένα μέτρο –σε ώρες εργασίας– το οποίο είναι αποδεκτό ανεξάρτητα από την ανταλλαγή.

η παρατηρηθείσα ανταλλαγή θα έπρεπε να είναι σε θέση να προσδιορίσει ποιά ποσότητα της *ισοδύναμης* συνολικής εργασίας αποδίδεται στο ραφείο για την κατασκευή ενός ενδύματος και ποιά ποσότητα αποδίδεται στο υφαντουργείο για την κατασκευή 10 μέτρων βαμβακερού υφάσματος. Πλήν όμως αυτό είναι απλά μαθηματικά αδύνατον, όπως θα δείξει το ακόλουθο παράδειγμα.

Υποθέτουμε ότι έχουμε να κάνουμε με μια φανταστική εμπορευματική οικονομία αποτελούμενη από τρεις τομείς που παράγουν τρεις διαφορετικές αξίες χρήσης τις *a*, *b*, *c*. Τα δύο εμπορεύματα, *a* και *b*, είναι αναπαραγωγικά εμπορεύματα και παράγονται ακριβώς στις απαιτούμενες ποσότητες για την συνέχιση της παραγωγής στην ίδια ακριβώς κλίμακα. Το τρίτο, *c*, είναι ένα εμπόρευμα μη αναπαραγωγικό, θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε “πολυτελείας”, του οποίου οι ανά τομείς παραγωγής καταναλωνομένες ποσότητες μεταβάλλονται τυχαία στον χρόνο. Εν τέλει υποθέτοντας, για να αποφύγουμε περιττές επιπλοκές, ότι οι τρεις ανά κλάδο χρησιμοποιούμενες εργασίες έχουν ένα μέσο βαθμό εξειδίκευσης και έντασης, μπορούμε να περιγράψουμε την κατανάλωση και την παραγωγή των τριών εμπορευμάτων στους τρεις τομείς μέσω του πίνακα που ακολουθεί:

Πίνακας 1

	<u>Εισροές</u>				<u>Εκροές</u>		
	A	B	<i>l</i>		A	B	C
A	10	20	10	→	30	–	–
B	10	10	10	→	–	50	–
C	10	20	10	→	–	–	10
Σ	30	50	30	→	30	50	10

Χρησιμοποιώντας το σύνηθες γραμμικό σύστημα που βασίζεται στις σχέσεις εισροών εκροών του Πίνακα 1

$$10\lambda_a + 20\lambda_b + 10 = 30\lambda_a,$$

$$10\lambda_a + 10\lambda_b + 10 = 50\lambda_b,$$

$$10\lambda_a + 10\lambda_b + 10 = 10\lambda_c,$$

υπολογίζουμε τα ακόλουθα μεγέθη των αξιών:

$$\lambda_a = 1, \lambda_b = 0.5, \lambda_c = 3,$$

από το οποίο υπολογίζεται η συνολική αξία του (ακαθάριστου - Σ.τ.Μ) προϊόντος:

$$L = 30\lambda_a + 50\lambda_b + 10\lambda_c = 85.$$

Ορίζουμε τώρα, όπως απαιτεί η VFS, ότι οι ανταλλακτικές αξίες των τριών εμπορευμάτων υπολογίζονται αποκλειστικά από τις ανταλλαγές που διαμεσολαβούν τα τρία παραγόμενα αγαθά. Είναι κατά συνέπεια αναγκαίο να κατασκευάσουμε τον πίνακα ζήτησης και προσφοράς των τριών παραγωγών. Οι παραγωγοί του α και του β προσφέρουν στην αγορά το πλεόνασμα του προϊόντος τους, το πλεόνασμα πάνω από την ποσότητα που χρησιμοποιείται ως εισροή (δηλαδή 20 μονάδες του α και 40 μονάδες του β αντίστοιχα), ενώ ο παραγωγός του c, ενός μη-αναπαραγωγικού αγαθού, καταναλώνει από την παραγωγή του δικού του αγαθού c μια άγνωστη ποσότητα, την οποία ονομάζουμε χ_c , η οποία μεταβάλλεται στο (ανοικτό - Σ.τ.Μ.) διάστημα (0, 10), και πωλεί στην αγορά το υπόλοιπο της παραγωγής του.

Η ζήτηση των παραγωγών των α και β αποτελείται από την εισροή που δεν παράγουν συν μια απροσδιόριστη ποσότητα του αγαθού c, δηλαδή από 20 μονάδες του b συν χ_a μονάδες του c για τον παραγωγό του α και από 10 μονάδες του α συν χ_b μονάδες του c για τον παραγωγό του b. Η ζήτηση των προϊόντων του παραγωγού του c θα συνίσταται, εν τέλει, από τις δύο εισροές, 10 μονάδες του α συν 20 μονάδες του b. Ο πλήρης πίνακας είναι κατά συνέπεια ο ακόλουθος:

Πίνακας 2

Παραγωγοί	Προσφορά	Ζήτηση
A	20α	20b + χ_a
B	40b	10α + χ_b
C	$\chi_a + \chi_b$	10α + 20b

Βάσει του πίνακα 2 οι τρεις εξισώσεις που εξισώνουν τις διαφορετικές ζητήσεις και προσφορές μέσω των τριών τιμών των εμπορευμάτων (p_a, p_b, p_c) είναι

$$20p_a = 20p_b + \chi_a p_c$$

$$40p_b = 10p_a + \chi_b p_c$$

$$\chi_a p_c + \chi_b p_c = (10 + \chi_c) p_c = 10p_a + 20p_b$$

Σε αυτές τις τρεις εξισώσεις πρέπει να προσθέσουμε ακόμη δύο. Η πρώτη προσδιορίζει ότι το άθροισμα των ζητούμενων ποσοτήτων του αγαθού c είναι ίση με την παραγόμενη ποσότητα αυτού του αγαθού, και ως εκ τούτου

$$\chi_a + \chi_b + \chi_c = 10,$$

και η δεύτερη, εξάγεται από το προηγούμενο πρότυπο σύστημα υπολογισμού του μεγέθους των αξιών, που προσδιορίζει ότι η συνολική τιμή του (ακαθάριστου - Σ.τ.Μ.) προϊόντος είναι ίση με την συνολικά δαπανηθείσα εργασία, δηλαδή

$$30p_a + 50p_b + 10p_c = L = 85.$$

Κατ' αυτόν τον τρόπο έχουμε ένα μη γραμμικό σύστημα αποτελούμενο από πέντε εξισώσεις με έξι αγνώστους ($p_a, p_b, p_c, \chi_a, \chi_b, \chi_c$). Θεωρώντας ως ανεξάρτητη μεταβλητή την χ_c , δηλαδή την ποσότητα του προϊόντος c που καταναλώνεται από τους παραγωγούς του, η οποία έχει υποτεθεί ότι μεταβάλλεται τυχαία, θα έπρεπε να ήταν δυνατόν να υπολογίσουμε όλους τους άλλους αγνώστους και κατ' αυτόν τον τρόπο να προσδιορίσουμε μια σειρά τιμών αγοράς τέτοιες ώστε να αντιστοιχίζουν μια ποσότητα ομογενούς εργασίας σε κάθε ένα από τα τρία εμπορεύματα αποκλειστικά μέσω μιας σειράς αμφίπλευρων ανταλλαγών ανάμεσα στους τρεις παραγωγούς. Θεωρώντας μια τιμή ως μονάδα μέτρησης ($p_c = 1$) μπορούμε κατά συνέπεια να εκφράσουμε όλα τα εμπλεκόμενα στις εξισώσεις μεγέθη ως συναρτήσεις της ποσότητας της κατάναλωσης του c από τον τομέα που το παράγει, χ_c :

$$\chi_a = -145 + 8\chi_c$$

$$\chi_b = -280 + 17\chi_c$$

$$p_a = 10 + 0.5\chi_c$$

$$p_b = -4.5 - 0.3\chi_c$$

Όπως φαίνεται, για κανένα από τα μεγέθη (εκτός του p_a) της ανάλυσής μας δεν μπορούμε να αποφύγουμε πρακτικά την υπόθεση ύπαρξης αρνητικών τιμών μεταβάλλοντας το χ_c στο εσωτερικό του διαστήματος $(0, 10)$. Και, όπως μπορεί εύκολα να αποδειχθεί με κατάλληλους υπολογισμούς, τέτοια φαινόμενα υπάρχουν για οποιοδήποτε προσδιορισμένο εκ των προτέρων επίπεδο

του συνολικού αθροίσματος των τιμών αγοράς των προϊόντων και όχι μόνον για το προσδιορισθέν επίπεδο μέσω ενός γραμμικού συστήματος των αξιακών μεγεθών ($L=85$, στο παράδειγμά μας)⁶. Από το παρόν αριθμητικό παράδειγμα εξάγεται ως συμπέρασμα ότι η άποψη πως οι ανταλλαγές μπορούν να ομογενοποιήσουν τις αναγκαίες ιδιωτικές εργασίες για την παραγωγή των διάφορων εμπορευμάτων είναι εκτός από ανορθολογική και ανακριβώς ορισμένη⁷.

Το ότι πρόκειται για την πραγμάτευση μιας ανορθολογικής ιδέας, και της οποίας η κριτική στην πραγματικότητα δεν έχει ανάγκη εξειδικευμένων μαθηματικών επιχειρημάτων, θα έπρεπε να είναι προφανές από την απλή παρατήρηση ότι “η ομογενοποίηση των εργασιών μέσω των ανταλλαγών” πρέπει να καταλήγει στον προσδιορισμό ενός θετικού περιεχομένου αναγκαίας εργασίας όπως και να καταλήγει σε ένα εμπόρευμα που, υποθετικά, κατασκευάστηκε υπό συνθήκες ολοκληρωτικής αυτοματοποίησης και με χρήση εισροών οι οποίες με την σειρά τους έχουν παραχθεί κατά τρόπο ολοκληρωτικά αυτοματοποιημένο, σε ένα εμπόρευμα, δηλαδή, που θα απαιτεί μια συσσώρευση

-
6. Αυτό το ανορθολογικό αποτέλεσμα θα μπορούσε φυσικά να αποφευχθεί υποθέτοντας προσδιορισμένες εκ των προτέρων τις καταναλωνόμενες ποσότητες του μη-αναπαραγωγικού αγαθού c , στην συνέχεια με τις ποσότητες αυτές την ζήτηση για το αγαθό c , για καθένα εκ των τριών τομέων κατά τέτοιο τρόπο ώστε να ικανοποιεί την συνθήκη $\chi_a + \chi_b + \chi_c = 10$. Κατ' αυτόν τον τρόπο, εν τούτοις, το c θα γινόταν αυτό που δεν είναι, δηλαδή ένα αναπαραγωγικό αγαθό, και οι ανταλλακτικές αξίες δεν θα προσδιορίζονταν πλέον από τις ανταλλαγές αλλά από τις a priori δεδομένες απαιτήσεις της αναπαραγωγής. Εάν, εν τούτοις, είχαμε συμπτωματικά $\chi_a + \chi_b + \chi_c \neq 10$ το σύστημα δεν θα έδινε λύσεις, διαφορετικά θα έπρεπε να επιστρέψει σε μια διαδικασία επαναδιάταξης των διάφορων ζητούμενων ποσοτήτων του c ώστε να δώσει αυτές τις ποσότητες των αγνώστων ως να ήσαν στις εξισώσεις του κειμένου. Έχει φυσικά παρατηρηθεί ότι, εάν η άποψη της VFS θα μπορούσε να έχει οποιοδήποτε περιεχόμενο, οποιαδήποτε από τις σχέσεις ανταλλαγής (και των ανταλλαγών) πρέπει να έχει την ικανότητα να (ομογενοποιεί) τις διάφορες προσφερόμενες εργασίες.
7. Εάν η άποψη της “ομογενοποίησης της εργασίας μέσω της ανταλλαγής” είχε ένα οποιοδήποτε νόημα, αυτό θα είχε ως συνέπεια την ύπαρξη ενός δυνάμενου να περιγραφεί από τους παρατηρητές αντικειμένου, του αποτελέσματος της ομογενοποίησης – δηλαδή, της εργασίας που έχει καταστεί ομογενής (από τις ανταλλαγές). Εν τούτοις οι υποστηρικτές αυτής της άποψης δεν έχουν πει ούτε αποδείξει ποιο είναι αυτό το αντικείμενο στην πράξη. Γνωρίζουν ότι η εργασία καθίσταται ισοδύναμη από τις ανταλλαγές, αλλά δεν γνωρίζουν ούτε πως ούτε πότε. Στην πραγματικότητα η έκφραση “ομογενοποιημένη εργασία” για την VFS δείχνει κατά τετριμμένο τρόπο το ευτελές χρήμα, με το οποίο μπορεί να αποκτηθεί το καθετί (ή αλλιώς “να γίνει ισοδύναμο”).

άμεσης και έμμεσης εργασίας προφανώς ίση με μηδέν. Αυτό το ανορθολογικό αποτέλεσμα θα έπρεπε να επαληθευτεί εφόσον το εμπόρευμα αυτό, μολονότι παραγόμενο από μια μηδενική συσσώρευση άμεσης και έμμεσης εργασίας, για να δύναται να πωληθεί θα έπρεπε να έχει μια θετική τιμή πώλησης και ως εκ τούτου μια θετική ανταλλακτική αξία⁸. Με τους όρους της VFS, το δεδομένο ότι το εμπόρευμα αυτό κατέχει μια ανταλλακτική αξία (μια τιμή) για να πραγματοποιηθεί στην αγορά, κάνει να πηγάζουν εκ του μηδενός εργασία, την οποία κανείς δεν έχει ποτέ δαπανήσει, αποδίδοντας στο εμπόρευμα αυτό ένα θετικό ειδικό βάρος σε σύγκριση με τις άλλες ιδιωτικές συγκεκριμένες εργασίες, οι οποίες, αντιθέτως, έχουν πράγματι δαπανηθεί. Άποψη η οποία είναι προφανώς απόλυτα ανορθολογική και γελοία.

4. Χρήμα

Η πρόταση II. της VFS είναι η πιο σημαντική θεωρητικά δεδομένου ότι θα έπρεπε να προσφέρει ένα λόγο ύπαρξης* στην ιδέα της διατήρησης των μαρξικών αξιών των εμπορευμάτων και/ή στην ισοδύναμη εργασία χωρίς να υπάρχει κάποια σχέση ανάμεσα στις τιμές και/ή τις ανταλλακτικές αξίες: η αξία θα ήταν οπωσδήποτε αναγκαία εφόσον μέσω αυτής μπορεί να εισαχθεί το χρήμα.

(Η θεωρία χρήματος – Σ.τ.Μ.) πραγματεύεται μια έννοια αποκλειστικά μυστικιστικού χαρακτήρα. Ιδιαίτερα γιατί η αξία δεν χρησιμεύει πλέον για να εξηγήσει τις σχέσεις ανταλλαγής και είναι εντελώς αδύνατον μέσω της αξίας να εισαχθεί το χρήμα στο εμπορευματοικό σύστημα. Όχι μόνον η VFS αλλά και άλλοι έχουν προφανώς επιχειρήσει να το κάνουν. Στην πραγματικότητα όλη αυτή η προσπάθεια καταλήγει στην τετριμμένη διαπίστωση ότι στην καθημερινή ζωή οι διαφορετικές αξίες χρήσης καθίστανται ισοδύναμες και δυνάμεις να συγκριθούν ποσοτικά κατά ενιαίο τρόπο μέσω του χρήματος και ότι το χρήμα είναι καθολικά ανταλλάξιμο με οποιαδήποτε αξία χρήσης, μια κατάσταση που παρατηρήθηκε από όλους στην εμπορευματοική κοινωνία και που δεν προϋποθέτει κάποια επιστημονική συγκρότηση, πλην όμως, σε αντιστάθ-

8. Πρέπει να προσδιορίσουμε μια ποσότητα ισοδύναμης εργασίας επίσης για εκείνα τα εμπορεύματα, που είτε είναι αντικειμενικά εμπορεύματα όπως η γη είτε είναι υποκειμενικά εμπορεύματα όπως η υπόληψη, τα οποία πωλούνται χωρίς παρά ταύτα να είναι προϊόντα εργασίας.

* *raison d' être* στο πρωτότυπο (Σ.τ.Μ.).

μισμα δεν χρησιμεύει για να εξηγήσει απολύτως τίποτα⁹. Στο υπό πραγμάτευση θέμα, το γεγονός ότι τα εμπορεύματα εκφράζονται σε χρήμα δεν δύναται να εκφράσει τίποτα για τις σχέσεις ανταλλαγής ανάμεσα στα ίδια τα εμπορεύματα και το χρήμα, ούτε πολύ λιγότερο να εξαλείψει τις ποσοτικά προσδιορισμένες διαφορές ανάμεσα στις αξίες χρήσης των διάφορων ανταλλασόμενων εμπορευμάτων. Το κριτήριο της καθολικής ανταλλαξιμότητας του χρήματος αυτό καθεαυτό δεν λέει τίποτα όσον αφορά την προέλευση του χρήματος, ούτε όσον αφορά το πως το χρήμα παρίσταται στις τιμές σε αυτό το μέγεθος και όχι σε ένα άλλο, πολύ λιγότερο δε πως επιτρέπεται αυτό καθε αυτό το χρήμα δομεί μια θεωρία χρήματος η οποία έχει κάποια χρησιμότητα.

Η χαρακτηριστική ιδιότητα της δυνατότητας να εισαχθεί το χρήμα στην μαρξική θεωρία των τιμών, θεωρία η οποία θεμελιώνεται στην αξία, πράγμα που η VFS προτιμά να ονομάζει ρικαρδιανή “ενσωματωμένη” εργασία, δηλώνει ότι η μαρξική θεωρία υπερέχει καθαρά των ανταγωνιστικών θεωριών. Η αδυναμία να βρεθεί θέση για το χρήμα στην θεωρία της γενικής οικονομικής ισορροπίας έχει ήδη σημειωθεί, αλλά τα πράγματα δεν είναι πολύ καλύτερα ούτε για την από την νεορικαρδιανή σχολή χρησιμοποιούμενη άλγεβρα. Δίνοντας αφορμή για άπειρες λύσεις όλες γραμμικά εξαρτημένες η μια με την άλλη, ένα οποιοδήποτε σύστημα σραφικού τύπου χρειάζεται τον *εκ των προτέρων* ορισμό μιας *τιμής αποτίμησης* για να μπορέσει να δώσει τις χρηματικές τιμές και ως εκ τούτου τις σχετικές τιμές, διαφορετικά δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν οι ανταλλαγές. Η επιλογή του μέτρου των τιμών είναι απολύτως αυθαίρετη και δεν έχει κάποια οικονομική σημασία. Πραγματεύεται μια διαδικασία που ισοδυναμεί με την προϋπόθεση ύπαρξης του χρήματος σε εκείνα τα εμπορεύματα, με την περαιτέρω δυσκολία να προϋποθέτει σε ορισμένες περιπτώσεις την ουδετερότητα της επιλογής της μονάδας μέτρησης (του χρή-

9. Είναι αξιοσημείωτο ότι παρά την ανεπιτέιδευτη ορολογία που χρησιμοποιείται από την VFS, η πρόταση ότι «τα εμπορεύματα είναι ίσα και ανάλογα της ποσότητας του χρήματος (του χρηματικού ποσού)» και η πρόταση ότι «τα εμπορεύματα καθίστανται ίσα και ανάλογα δεδομένα από το γεγονός ότι ανταλλάσσονται αντί χρήματος» δεν είναι με κανένα τρόπο ισοδύναμες αλλά εντελώς διαφορετικές. Η πρώτη πρόταση είναι φυσικά αληθής αλλά τετριμμένη. Η δεύτερη πρόταση είναι απλά παράλογη: Το γεγονός ότι ανταλλάσσονται αντί χρήματος και ως εκ τούτου ότι αποτιμώνται σε χρήμα δεν εξαφανίζει τα εμπορεύματα και τις αξίες χρήσης που αντιστοιχούν σε αυτά μεταμορφώνοντάς τα σε κάποια κοινή τρίτη μεταφυσική ουσία δηλαδή αποσυνθέτοντας τα εμπορεύματα αυτά στο μη ον.

ματος) όσον αφορά το ποσοστό κέρδους¹⁰. Αυτή η “δυσκολία”, η οποία ανάμεσα σε άλλα έχει ως αποτέλεσμα να αποδεικνύεται το απατηλό του προβλήματος της σύγκρισης τεχνικών, εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την αναγκαιότητα να οριστεί μια τιμή αποτίμησης για να προσδιορίσουμε το ύψος των απόλυτων χρηματικών τιμών σε ένα αλγεβρικό σύστημα εξισώσεων. Πλην όμως η προσδιορισθείσα τιμή αποτίμησης μπορεί να είναι οποιαδήποτε, πράγμα που αποδεικνύει ότι το ύψος των χρηματικών τιμών είναι ολοσχερώς αυθαίρετο και απροσδιόριστο και ως εκ τούτου είναι αδύνατον να εκφράσει στην πράξη τις σχετικές τιμές¹¹.

Διαφορετικά μέσω του θεμελιωμένου στις αξίες των εμπορευμάτων υπολογισμού των τιμών ορίζονται μοναδικές ανταλλακτικές αξίες και ανεξάρτητες του εμπορεύματος αυτού που επιτελεί τα καθήκοντα του χρήματος, από την διαδοχική επιλογή του οποίου οι ανταλλακτικές αξίες λαμβάνουν μόνον μια μοναδική έκφραση σε προσδιορισμένους φυσικούς όρους του εμπορεύματος αυτού, και η οποία επιλογή είναι απόλυτα ουδέτερη όσον αφορά τις ανταλλακτικές αξίες, την αποδοτικότητα του κεφαλαίου και την κατανομή του εισοδήματος¹².

10. Ένα απλό αριθμητικό παράδειγμα δείχνει αυτή την πρόταση. Υποθέτουμε το ακόλουθο σύστημα τιμών παραγωγής:

$$0.5p_a(1+r) + 0.25w = pa$$

$$(0.25p_a + 0.75p_b)(1+r) + 0.25w = pb$$

Τυποποιώντας τις τιμές με την σχέση $2p_a = 1$ παίρνουμε την σχέση $r = 1 - w$. Χρησιμοποιώντας αντιθέτως την εξίσωση τυποποίησης $p_a + p_b = 2$, η προηγούμενη σχέση γίνεται $r = (1 - w)/3$, η οποία δηλώνει μια χαμηλότερη αποδοτικότητα του κεφαλαίου για τις ίδιες τιμές του ονομαστικού ωρομισθίου.

11. Η προφανής “δυσκολία”, δηλαδή η αυθαιρεσία της εισαγωγής του χρήματος στα συστήματα γενικής ισορροπίας έχει αναλυθεί από τον Don Patinkin (1970). Το ότι η δυσκολία αυτή υπάρχει επίσης και στην σραφφική άλγεβρα είναι προφανές και έχει γίνει ήδη γνωστό από μέλη της σραφφιανής σχολής. Βλέπε G. Mondello (1990). Για την μη-ουδετερότητα της τυποποίησης των τιμών, η οποία έχει ως συνήθως ελάχιστα συζητηθεί εάν όχι συσκοτιστεί από τους οικονομολόγους της νεοοικονομικής σχολής, βλέπε G. Stamatis (1988) και (1990).
12. Σε συγκεκριμένους όρους αυτό σημαίνει ότι η μαρξική θεωρία χρήματος αποδέχεται την συνύπαρξη δύο εμπορευμάτων τα οποία λειτουργούν ταυτόχρονα ως μέτρο των αξιών – όπως στην πραγματικότητα συνέβαινε για πολλά έτη για τον χρυσό και τον άργυρο, παρά το ότι αυτό συνεπαγόταν στην πράξη σοβαρές αντιφάσεις. Η σραφφιανή άλγεβρα δεν μπορεί εν γένει να αποδεχθεί κάτι τέτοιο γιατί ο αυθαίρετος ορισμός ενός μέτρου τιμών προηγείται της εμφάνισης των σχετικών τιμών.

Προφανώς οι υπέρμαχοι της VFS θα αντέτειναν σε αυτό το σημείο ότι μόνο κάποιος αναχρονιστικά* σκεπτόμενος θα είχε το θάρρος να συνεχίσει να διαβεβαιώνει ότι το χρήμα είναι (ακόμη) εμπόρευμα και κατά συνέπεια ότι η όλη μέχρι σήμερα διεξαχθείσα συζήτηση είναι περιττή. Εν τούτοις αυτό είναι χαρακτηριστική ιδιότητα ενός αναπόδεικτου ισχυρισμού δεδομένου ότι σε καμιά από τις ανωτέρω αναφερθείσες θεωρίες δεν μπορεί να εισαχθεί μια μορφή χρήματος η οποία δίδει τις απόλυτες τιμές *χωρίς να είναι το ίδιο το χρήμα ένα παραγόμενο εμπόρευμα*. Η εισαγωγή στην εμπορευματική οικονομία εξωγενώς ενός συστήματος αριθμητικής αποτίμησης των εμπορευμάτων (του χρήματος) το οποίο δεν είναι αυτό το ίδιο ένα εμπόρευμα είναι κυριολεκτικά αδύνατη, και κανείς δεν επιχείρησε έως σήμερα να το κάνει¹³. Το αποτέλεσμα είναι ότι η ορθόδοξη θεωρία (κεϋνσιανή ή όχι) βρίσκεται στα χέρια του χρήματος το οποίο χρησιμεύει πιθανόν για πιστωτικούς και χρηματοδοτικούς σκοπούς, αλλά δεν είναι σε θέση να χρησιμεύσει ως το μέτρο των ανταλλακτικών αξιών και ως εκ τούτου *δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως ένα μέτρο των*

13. Φυσικά είναι η πλέον τετριμμένη παρατήρηση ότι ούτε το χαρτονόμισμα σε αναγκαστική κυκλοφορία ούτε το πιστωτικό νόμισμα που εκτελούν την λειτουργία του μέσου συναλλαγών είναι εμπορεύματα. Όμως είναι στον ίδιο βαθμό τετριμμένη η παρατήρηση ότι ούτε το ένα ούτε το άλλο μπορούν κατά κάποιο τρόπο να έχουν τον ρόλο του μέτρου των αξιών και της μονάδας μέτρησης εφόσον δεν μπορούν με κάποιο τρόπο να εισέλθουν στην διαδικασία της εμπορευματικής κυκλοφορίας εάν οι τιμές και το μέτρο των τιμών δεν *προϋπάρχουν* της κυκλοφορίας, δηλαδή εάν στο σύστημα ένα δεδομένο εμπόρευμα δεν έχει ήδη τοποθετηθεί στη θέση του μέτρου των τιμών και γενικού ισοδύναμου. Καμιά απόπειρα να διατυπωθεί ένα εμπορευματικό σύστημα στο οποίο οι λειτουργίες του μέτρου των τιμών και του γενικού ισοδύναμου έχουν απαλλαγεί από το *στιγμιαίο χρήμα* (fiat money) ή το πιστωτικό νόμισμα δεν είχε και ποτέ δεν θα έχει την ελάχιστη πιθανότητα να απογειωθεί εφόσον είναι προορισμένο να συντρίβεται αμέσως επάνω στον βράχο της αναγκαιότητας να σταθεροποιήσει μια ισότητα ανάμεσα σε ένα θετικό αριθμό (την τιμή) και το μηδέν (την ισότητα του νομίσματος σε αναγκαστική κυκλοφορία και του πιστωτικού χρήματος, ισότητα η οποία δεν μπορεί να υπάρξει διότι δεν πραγματεύεται ένα εμπόρευμα). Το γεγονός είναι ότι η εμπειρική παρατήρηση, σχεδόν πάντα στρέφεται εναντίον της κλασικής μαρξικής θεωρίας του εμπορεύματος-χρήματος, το οποίο χρήμα στον μοντέρνο καπιταλισμό έχει προέλευση καθαρά πιστωτική ή είναι αποτέλεσμα λιγότερο ή περισσότερο αυθαίρετων ενεργειών του κράτους, δεν σημαίνει πολλά. Για να είναι δυνατόν να κριθεί η θεωρία του εμπορεύματος-χρήμα χρειάζεται μια πλούσια φαντασία για να δείξει ότι το καθένα πιστωτικό χρήμα μπορεί να εισέλθει *μόνο του* χωρίς να προηγείται το και/ή να θεμελιώνεται στο σύστημα παραγωγής και κυκλοφορίας και ότι μια τέτοια διαδικασία είναι προφανώς ένα συμβάν σε ένα πραγματικό και δεδομένο σημείο της ιστορικής εξέλιξης της εμπορευματικής οικονομίας.

* démodé στο πρωτότυπο (Σ.τ.Μ.).

τιμών των εμπορευμάτων. Η ορθόδοξη θεωρία δεν είναι σε θέση ούτε κατ' ελάχιστον να ξεπεράσει το *αδιέξοδο* της έλλειψης δεσμού ανάμεσα σε δυο ξεχωριστές ολότητες αποτέλεσμα του διαχωρισμού ανάμεσα στις δυο διαφορετικές λειτουργίες του χρήματος. Χωρίς τη δυνατότητα προσδιορισμού ενός εμπορεύματος χρήματος, αλλά ακόμη και για την σύνδεση του τελευταίου με τις ανταλλακτικές αξίες των εμπορευμάτων, ούτε και η VFS μπορεί να αποφύγει να παραμείνει αναμεμειγμένη σε δυσκολία της ίδιας μορφής.

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι ο φορμαλισμός για τον υπολογισμό του ύψους των μαρξικών αξιών χρησιμεύει να καταδείξει πως το χρήμα προκύπτει κατά φυσικό τρόπο από τις αξίες των εμπορευμάτων ως ο χρόνος της (δαπανηθείσας στην παραγωγή τους - Σ.τ.Μ.) ισοδύναμης ή αφηρημένης εργασίας. Κάνοντας αφαίρεση κάθε προβλήματος διαφοράς του βαθμού έντασης και της πολυπλοκότητας της εργασίας, επιστρέφουμε στο προηγούμενο σύστημα προσδιορισμού των αξιών που αποτελείται από τρεις παραγωγικούς τομείς (α, b, c) και βασίζεται στα αριθμητικά δεδομένα του Πίνακα 1.

$$10\lambda_a + 20\lambda_b + 10\ell = 30\lambda_a,$$

$$10\lambda_a + 10\lambda_b + 10\ell = 50\lambda_b,$$

$$10\lambda_a + 10\lambda_b + 10\ell = 10\lambda_c.$$

Όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, θέτοντας $\ell=1$ υπολογίζεται από αυτό το σύστημα το ύψος των αξιών

$$\lambda_a = 1, \quad \lambda_b = 0.5, \quad \lambda_c = 3.$$

Το σύστημα έχει προφανώς κατασκευαστεί αθροίζοντας τα αριθμητικά δεδομένα των ατομικών παραγωγών στο εσωτερικό των τριών ατομικών τομέων. Η αφηρημένη εργασία (μετρημένη σε χρόνο) υπολογισμένη σε κάθε μια από τις τρεις εξισώσεις είναι ο χρόνος της δαπανηθείσας εργασίας για την παραγωγή στο εσωτερικό κάθε ατομικού τομέα. Δεδομένου ότι η λύση του συστήματος αυτού εκφράζεται ήδη σε απόλυτες ποσότητες (χρόνου εργασίας) απαλείφεται εξ ορισμού το πρόβλημα, που είναι αντιθέτως παρόν στα συστήματα της γενικής οικονομικής ισορροπίας και στην σραφιανή άλγεβρα, το πρόβλημα του εκ των προτέρων και κατ' αυθαίρετο τρόπο υπολογισμού των τιμών αποτίμησης. Όμως, το αποφασιστικό σημείο είναι ότι το οικονομικό σύστημα δεν θα ήταν σε θέση να αναπαραχθεί μόνον χάρη στο μέγεθος των υπολογισμένων εργασιακών αξιών, εφόσον κανένα εμπόρευμα δεν ανταλλάσσεται αντί χρόνου εργασίας, και γίνεται αναγκαίο ένα εμπόρευμα, με το οποίο ανταλλάσσονται όλα τα άλλα εμπορεύματα, το οποίο επιτελεί τα καθήκοντα

του εσωτερικού μέτρου των ποσοτήτων αυτών του χρόνου εργασίας¹⁴. Έστω ότι για παράδειγμα ότι αυτή η λειτουργία ανατίθεται στο εμπόρευμα α. Η επιλογή του εμπορεύματος-χρήμα είναι ικανή χωρίς καμιά άλλη συμπληρωματική εξίσωση να εκφράσει τις χρηματικές τιμές:

$$1 \text{ μονάδα του } b = 0.5 \text{ μονάδες του } \alpha$$

$$1 \text{ μονάδα του } c = 3 \text{ μονάδες του } \alpha^{15}.$$

14. Από την κριτική στην οποία αναφέρθηκε ο Μάρξ (βλέπε *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, κεφ. II, παραγρ. 13) όλοι θυμούνται πως ο John Gray, άγγλος οικονομολόγος του πρώτου μισού του 19ου αιώνα, μαθητής του Robert Owen, πρότεινε την διατήρηση της εμπορευματικής παραγωγής με την ταυτόχρονη απάλειψη του χρήματος ως μέτρου των αξιών για να αποδωθεί αυτή την λειτουργία εξ ολοκλήρου στον χρόνο εργασίας. Ο Gray δεν κατάλαβε γιατί έχοντας ήδη τον χρόνο εργασίας ως (εσωτερικό) μέτρο των αξιών είναι αναγκαία η ύπαρξη του (εξωτερικού) μέτρου των αξιών, τα καθήκοντα του οποίου επιτελεί το χρήμα, στου οποίου την υπεροχή απεδίδετο το αίτιο των μεγάλων δεινών της καπιταλιστικής παραγωγής. Η διατύπωση που συνεπάγονταν τα ανωτέρω δείχνει με ποιόν τρόπο το μέτρο του Gray ήταν και παραμένει μια ψευδαισθηση. Το διάνυσμα των χρόνων άμεσης εργασίας συνιστά το διάνυσμα των γνωστών ποσοτήτων που, ως συνήθως, αποδίδουν την κατάλληλη διάσταση των αγνώστων προς υπολογισμό ποσοτήτων (αξιών). Αυτές οι ποσότητες στα διάφορα εμπορεύματα μπορούν να χρησιμεύσουν για να εισέλθουν τα εμπορεύματα αυτά σε μια αμοιβαία ποσοτική σχέση. Αυτό ανταποκρίνεται στο δεδομένο, το οποίο υπογράμμισε ο Μάρξ στην αντιπαράθεσή του με τον Gray, ότι τα «εμπορεύματα μπορούν να συσχετίζονται μεταξύ τους μόνον μέσω αυτού υπάρχει, και στην διαδικασία της κυκλοφορίας υπάρχουν μόνον εμπορεύματα και όχι ποσότητες εργασίας, και αυτό εκφράζει την αναγκαιότητα της εξωτερικής έκφρασης από ένα δεδομένο εμπόρευμα (το χρήμα) τις ποσότητες του χρόνου εργασίας». Εάν τα εμπορεύματα θα μπορούσαν να σχετιστούν αμοιβαία ως άμεσες εκφράσεις της κοινωνικής εργασίας οι ποσότητες της άμεσης εργασίας δεν θα μπορούσαν να αποτελέσουν το διάνυσμα των γνωστών ποσοτήτων εργασίας δεδομένου ότι θα ήταν ήδη άμεσα ενσωματωμένες στις αξίες χρήσης των διαφόρων προϊόντων, και η μορφή της διατύπωσης που συνεπάγεται από τα ανωτέρω για τον υπολογισμό των αξιών θα ήταν απλά αδύνατη. Με αυτή την έννοια, η κριτική που αναπτύχθηκε κατά της εργασίας-χρήματος του Gray δείχνει αρκετά καθαρά ότι από την οπτική γωνία της μαρξικής θεωρίας η παρακμή της χρηματικής μορφής των χρήσιμων προϊόντων δεν είναι μια αυτόματη αντανάκλαση του τέλους του εσωτερικού (ή μόνιμου) μέτρου των αξιών ήτοι του χρόνου εργασίας.

15. Αυτές οι δύο εξισώσεις δεν είναι ένα παράδειγμα της “γενικής μορφής της αξίας” του Μάρξ. Η λύση του συστήματος των αξιών δίνει άμεσα μοναδικές λύσεις, υποχωρώντας στην πίεση να υπερπηδήσει το στάδιο των συστημάτων γενικής ισορροπίας, και κατά συνέπεια να διασφαλίσει την ύπαρξη μοναδικών χρηματικών τιμών. Η επιλογή ενός τέτοιου εμπορεύματος, που οφείλει να αναπτύξει αυτή την λειτουργία, εκπίπτει προφανώς στην εξέλιξη της διαδικασίας της κυκλοφορίας.

Με κανένα άλλο είδος φορμαλισμού¹⁶ δεν προκύπτει φυσικά κατ' αυτόν τον τρόπο η δυνατότητα και η αναγκαιότητα ύπαρξης του χρήματος, και μόνο με αυτό τον τύπο φορμαλισμού η θεμελιώδης λειτουργία του χρήματος είναι εκείνη του *μέτρου των αξιών*, όπως η θεωρία χρήματος του Μάρξ έχει προβλέψει¹⁷.

Εν τούτοις, θα μπορούσαμε στο σημείο αυτό να αντιτείνουμε ότι, σύμφωνα με την μαρξική θεωρία, η θεμελιώδης λειτουργία του χρήματος είναι στην πραγματικότητα αυτή του να *επιτελεί τα καθήκοντα του γενικού ισοδυναμίου των παραγόμενων εμπορευμάτων*, με σκοπό, ίσως, να υπενθυμίσει το σύνολο των ισοτήτων που συνιστά αυτό που ο Μάρξ ονομάζει “η γενική μορφή της αξίας”¹⁸:

$$\begin{array}{l}
 \text{x εμπόρευμα A} \\
 \text{y εμπόρευμα B} \\
 \text{(εμπορεύματα) z εμπόρευμα C} \\
 \text{.....} \\
 \text{t εμπόρευμα N}
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{l} \text{x} \\ \text{y} \\ \text{z} \\ \text{.....} \\ \text{t} \end{array}} \right\} = \kappa \text{ εμπόρευμα H (χρήμα)}$$

Το εμπόρευμα H, τοποθετημένο στην δεξιά πλευρά της σειράς των εξισώσεων της γενικής μορφής της αξίας, λειτουργεί ως το γενικό ισοδύναμο. Αλλά

16. Το αυτό ισχύει απόλυτα για την ενδεχόμενη χρήση μιας δυναμικής διατύπωσης στην θέση της γραμμικής άλγεβρας, για παράδειγμα, $\lambda_{i-1} + \ell_i = \lambda_i$. Το ουσιαστικό στοιχείο εδώ δεν είναι τόσο η στατική ή δυναμική ανάλυση, αλλά το γεγονός ότι πραγματεύεται ένα μη-ομογενές σύστημα αντί ενός ομογενούς συστήματος ή ενός συστήματος ιδιοτιμών και ιδιοδιανυσμάτων.

17. Ορισμένοι συγχέουν επιφανειακά την λειτουργία του μέτρου των αξιών που επιτελεί το εμπόρευμα-χρήμα στην μαρξική θεωρία με την λειτουργία του μέτρου των τιμών (*numéraire*) που έχει στο σραφφικό σύστημα των τιμών παραγωγής. Τα συστήματα υπολογισμού των αξιών ή/και των τιμών παραγωγής που θεμελιώνονται στις αξίες συνιστούν ένα διάνυμα απόλυτων τιμών από το οποίο μπορούν να εξαχθούν άμεσα οι *σχετικές τιμές ανεξάρτητα από την επιλογή του μέτρου τιμών (numéraire)*. Το σραφφικό σύστημα των ιδιοτιμών/ιδιοδιανυσμάτων δεν δίδει ως λύση ένα διάνυμα απόλυτων τιμών αλλά ένα γραμμικό χώρο ήτοι ένα σύνολο *άπειρων* διανυσμάτων γραμμικά εξαρτημένων, όπου η επιλογή ενός μέτρου τιμών (*numéraire*) είναι η επιλογή ενός μοναδικού διανύσματος απολύτων τιμών. Στο μαρξικό σύστημα η επιλογή ενός εμπορεύματος που επιτελεί τον ρόλο του μέτρου των αξιών –δηλαδή που εκφράζει ποσότητα εργασίας ως φυσικές μονάδες μιας δεδομένης αξίας χρήσης– αφορά αποκλειστικά την κυκλοφορία. Στο σραφφικό σύστημα αντιθέτως πρέπει να προϋπάρχει της κυκλοφορίας.

18. Βλέπε το τμήμα C της §III του πρώτου κεφαλαίου του 1ου τόμου του *Κεφαλαίου*.

δεν θα μπορούσε σε καμιά περίπτωση να βρεθεί στην θέση αυτή εάν δεν χρησιμοποιούσε ταυτόχρονα ως μέτρο των αξιών όλων των παραγόμενων και ανταλλάσσιμων εμπορευμάτων. Και η λειτουργία του με την ιδιότητα του μέτρου των αξιών των εμπορευμάτων προέρχεται ακριβώς από το γεγονός ότι το εμπόρευμα Η βρίσκεται στο να εκφράσει άμεσα τις ποσότητες (τους χρόνους) εργασίας, πράγμα που είναι με την σειρά του κατά ένα μοναδικό τρόπο δυνατόν από το δεδομένο της χρησιμοποίησης για τον υπολογισμό των αξιών μιας εκ των προτέρων περιγραφείσας και χρησιμοποιηθείσας διατύπωσης της μορφής του συστήματος των αξιών.

Με όρους τυπικούς το εμπόρευμα Η δεν θα μπορούσε να βρεθεί στην δεξιά θέση της προηγούμενης σειράς των ισοτήτων εάν αυτή δεν ήταν διατυπωμένη ως λύση ενός μη-ομογενούς συστήματος όπως εκείνο που χρησιμοποιήθηκε για τον υπολογισμό των αξιών. Με όρους πρακτικούς, το εμπόρευμα Η δεν θα μπορούσε να καταλήξει στην θέση δεξιά της προηγούμενης σειράς ισοτήτων εάν τα μεγέθη των αξιών (χρόνος εργασίας) δεν υποστήριζαν εκ των προτέρων το εσωτερικό σύστημα των ανταλλαγών.

Είναι μάλλον προφανές ότι η σχέση ισότητας εκφράζει από την ανωτέρω σειρά την “γενική μορφή της αξίας” κατά κύριο λόγο με την τοποθέτηση στην δεξιά πλευρά ενός και μόνον ενός εμπορεύματος που εκφράζει το γεγονός ότι είναι μια σχέση ασυμμετρίας. Ενώ το χρήμα είναι άμεσα και αδιαμεσολάβητα ανταλλάξιμο με οποιοδήποτε εμπόρευμα, ένα οποιοδήποτε εμπόρευμα δεν είναι άμεσα και αδιαμεσολάβητα ανταλλάξιμο με άλλα εμπορεύματα και με το χρήμα. Για να δύναται ένα δεδομένο εμπόρευμα να βρεθεί σε αυτή την θέση ασυμμετρίας στην δεξιά θέση, δηλαδή σε αυτή της αδιαμεσολάβητης ανταλλαξιμότητας (του γενικού ισοδυνάμου), παρουσιάζεται ως αναγκαίο μέτρο των ήδη και των προτέρων υπαρκτών ορισμένων αξιών με τον περιγραφέντα από το μη-ομογενές γραμμικό σύστημά μας τρόπο. Με καμιά άλλη διατύπωση δεν μπορεί να δώσει εκτίμηση της θέσης του χρήματος στην ασυμμετρία της γενικής μορφής της αξίας¹⁹. Θεωρήστε όμως ότι μπορούμε να δια-

19. Σε αντίθεση με το νεορικαρδιανό μέτρο των τιμών (*numéraire*), το οποίο πρέπει να επιλεγεί εκ των προτέρων για να συμφωνεί με την πραγματοποίηση των ανταλλαγών, το μαρξικό χρήμα έρχεται μετά την πραγματοποίηση των ανταλλαγών. Οι ανταλλακτικές αξίες προσδιορίζονται από τις αξίες, έτσι ώστε οι ανταλλαγές θα μπορούσαν να λάβουν χώραν ακόμη και χωρίς το χρήμα, περίπτωση που κάνει πραγματικότητα το ότι το χρήμα μπορεί να εμφανιστεί μόνο από την ολοκληρωμένη διαδικασία των ανταλλαγών, δηλαδή την διαδικασία της κυκλοφορίας. Αντιθέτως και σύμφωνα με την VFS είναι το χρήμα που καθιστά ανταλλάξιμα

χωρήσουμε τον προσδιορισμό των θεμελιωμένων από τους χρόνους εργασίας αξιών των εμπορευμάτων από την εισαγωγή της “χρηματικής μορφής”, όπως υποστηρίζει η VFS. Όχι μόνον αυτός ο διαχωρισμός είναι απλά αδύνατος αλλά διακινδυνεύουμε κάθε δυνατότητα να ορίσουμε ένα αποτελεσματικό χρήμα και όχι μια πλασματική κατασκευή όπως συμβαίνει στις διαφορετικές μορφές της επικρατούσας οικονομικής θεωρίας²⁰.

5. Ο Ricardo και η μορφή της αξίας

Η πρόταση III. χρησιμεύει στην VFS για να βρεθεί στο έργο του Μάρξ ένα φιλολογικό έρεισμα. Η έμφαση που δίδεται από την VFS στην κριτική του Μάρξ στην ρικαρδιανή θεωρία της αξίας είχε πάντα κάτι το μυστηριώδες, το οποίο στηρίζεται στο ακόλουθο απόσπασμα που βρίσκεται στον δεύτερο τόμο των *Θεωριών για την Υπεραξία*:

«Ο Ρικάρντο λοιπόν δεν εξετάζει τη μορφή –τον ιδιαίτερο καθορισμό της εργασίας σαν δημιουργού ανταλλακτικής αξίας ή σαν κάτι που παρασταίνεται με ανταλλακτικές αξίες– τον χαρακτήρα αυτής της εργασίας. Γι’ αυτό δεν κατανοεί τη συνάφεια αυτής της εργασίας με το χρήμα ή ότι αυτή η εργασία οφείλει να παρίσταται ως *χρήμα*. Γι’ αυτό δεν καταλαβαίνει καθόλου τη συνάφεια ανάμεσα στον καθορισμό της ανταλλακτικής αξίας του εμπορεύματος από το χρόνο εργασίας και στην ανάγκη για τα εμπορεύματα να συνεχίσουν την πορεία τους ως την μετατροπή τους σε χρήμα. Από δώ η λαθεμένη θεωρία του για το χρήμα. Εξαρχής ενδιαφέρεται μόνο για το μέγεθος της αξίας. Ότι δηλαδή τα μεγέθη των αξιών των εμπορευμάτων σχετίζονται μεταξύ τους, όπως οι ποσότητες εργασίας που απαιτούνται για την παραγωγή τους».

(Κ. Μάρξ: *Θεωρίες για την Υπεραξία*, Μέρος II, μετάφραση Π. Μαυρομάτη, Κεφάλαιο X, Τμήμα 2, σελ. 192)

Και επίσης σε ένα άλλο σημείο, όπου αναφέρεται στην κριτική που ασκήθηκε από τον Samuel Bailey στην αντιπαράθεση του τελευταίου με τον

τα εμπορεύματα, ως εκ τούτου ως ένας από μηχανής Θεός (deus ex-machina στο πρωτότυπο - Σ.τ.Μ.), πρέπει να παρεμβαίνει από έξω για να δίδει την ζωτική πνοή στην παραγωγή. Εν τούτοις μια τέτοια άποψη, πέρα από το ότι είναι ιδιαίτερα ποιητική για να έχει ορθολογική θεμελίωση, δεν έχει κανένα ιστορικό - εμπειρικό θεμέλιο.

20. Για την θεωρία χρήματος του Μάρξ και τις διαφορές της σε αναφορά με την κλασική κεϋνσιανή θεωρία, βλέπε C. M. Germer (1997).

Ricardo, να θεωρεί την αξία όχι ως μια απλή σχέση αντικειμένων αλλά ως ένα «θετικό αποτέλεσμα παραγόμενο από μια ορισμένη ποσότητα εργασίας»:

«Η τελευταία παρατήρηση προκύπτει από την ελλιπή περιγραφή του Ρικάρντο, επειδή δεν εξετάζει καθόλου την αξία σαν μορφή –τη συγκεκριμένη μορφή που παραδέχεται την εργασία σαν ουσία της αξίας– αλλά μόνο τα αξιακά μεγέθη, τις ποσότητες αυτής της αφηρημένης γενικής και στη μορφή αυτή κοινωνικής εργασίας, που δημιουργούν τη διαφορά στα αξιακά μεγέθη των εμπορευμάτων. Διαφορετικά ο Bailey θα είχε δει ότι η σχετικότητα της έννοιας της αξίας δεν αναιρείται καθόλου από το ότι όλα τα εμπορεύματα, εφόσον είναι ανταλλακτικές αξίες, είναι μόνο σχετικές εκφράσεις του κοινωνικού χρόνου εργασίας, η δε σχετικότητά τους δεν συνίσταται καθόλου μονάχα στη σχέση στην οποία ανταλλάσσονται τα εμπορεύματα μεταξύ τους, αλλά στη σχέση όλων των ανταλλακτικών αξιών μ’ αυτή την κοινωνική εργασία, που είναι η ουσία τους».

(Κ. Μάρξ: *Θεωρίες για την Υπεραξία*, ό.π., Τμήμα 3, σελ. 201)

Και προσθέτει ο Μάρξ:

«Όπως θα δούμε παρακάτω, θα έπρεπε αντίθετα να κατηγορηθεί ο Ρικάρντο για το ότι πολύ συχνά ξεχνάει αυτή την “πραγματική” ή “απόλυτη αξία” και ότι εμμένει μόνο στη “σχετική” και στη “συγκριτική αξία”».

(Κ. Μάρξ: *Θεωρίες για την Υπεραξία*, ό.π., Τμήμα 3, σελ. 201)

Δεν είναι, εν τούτοις, ιδιαίτερα αποδοτικό να θεμελιώνεις την πολεμική στην φιλολογία των κειμένων, είναι προτιμότερο να συζητάς τις ιδιότητες και τις συνέπειες μιας δεδομένης θεωρίας. Είναι αρκετά λογικό ότι αυτό που ο Μάρξ ψέγει στον Ricardo είναι το γεγονός ότι παραμένει προσκολλημένος στις συγκεκριμένες εργασίες όπου έχει απλά προσθέσει το μέτρο του χρόνου. Αλλά οποιαδήποτε συγκεκριμένη εργασία, μετρούμενη με την μονάδα μέτρησης του χρόνου, θα παρέμενε ποιοτικά διαφορετική από κάθε άλλη, και ως εκ τούτου, όχι ποσοτικά συγκρίσιμη. Για να μπορέσει ο χρόνος εργασίας να χρησιμεύσει ως μέτρο της αναγκαίας εργασίας για την παραγωγή μιας δεδομένης αξίας χρήσης είναι αναγκαίο για την μετατροπή της εργασίας σε *ισοδύναμη εργασία*. Και η εργασία γίνεται *ισοδύναμη εργασία* όταν από τις παραγωγικές δραστηριότητες εξαλείφονται όλες οι πλευρές που εμφανίζονται κατά τρόπο μοναδικό στις διάφορες μορφές στις οποίες εξασκούνται (οι εργασίες αυτές - Σ.τ.Μ.) ή όταν ανάγονται σε ένα μοναδικό ρεύμα και χωρίς διαφοροποιήσεις κίνηση. Δεδομένου ότι είναι προφανές ότι η υπό συζήτηση εργασία δεν προ-

σφέρεται για αυτοκατανάλωση ή εξαιτίας υλικού καταναγκασμού (ο P.G. εννοεί ότι η εργασία αυτή είναι μισθωτή εργασία που ανταλλάσσεται με κεφάλαιο και όχι εργασία σκλάβων ή μη καπιταλιστικών εμπορευματοπαραγωγών - Σ.τ.Μ.) ή για κάποιο άλλο λόγο που δεν είναι η παραγωγή εμπορευμάτων ή αξιών χρήσης που αποξενώνονται από τους παραγωγούς τους και ιδιοποιούνται μόνον μέσω της ανταλλαγής –αντιθέτως αυτό είναι ακριβώς το σημείο αφετηρίας και η προϋπόθεση της ανάλυσης–, η ισοδύναμη εργασία ταυτίζεται με το οργανικό σύνολο όλων των ξεχωριστών (συγκεκριμένων) αυτόνομων ή (ιδιωτικών) εργασιών, σύνολο που ο Μάρξ ονομάζει *κοινωνική εργασία*²¹.

21. Σε αντίθεση με τους άλλους τρόπους παραγωγής, στην εμπορευματική οικονομία, και κυρίως στον καπιταλισμό, η κοινωνική εργασία, δηλαδή μια εργασία που δαπανάται άμεσα για την αναπαραγωγή της κοινωνίας, δεν υπάρχει κατά κύριο λόγο. Καμιά ιδιωτική εργασία δεν δαπανάται για την κοινωνική αναπαραγωγή αλλά για να ανταλλαχθεί με το χρήμα. Το γεγονός ότι η ιδιωτική εργασία γίνεται κοινωνική εργασία μόνον μέσω της ανταλλαγής των εμπορευμάτων διαμεσολαβημένης από το χρήμα έχει εξαπατήσει την VFS η οποία το έχει μετασηματίσει στην άποψη ότι η αξία των εμπορευμάτων δημιουργείται στην και από την ανταλλαγή. Εν τούτοις δεδομένου του γεγονότος ότι η κοινωνική εργασία αποσυντίθεται στα στερημένα άμεσης οργανικής σχέσης μέρη της, καθιστά αναγκαία ένα μέτρο τους το οποίο προκαταρκτικά δίδεται από την ισοδύναμη (αφηρημένη, ομογενή) εργασία αλλιώς οι ατομικές ιδιωτικές (συγκεκριμένες) εργασίες θα καθίστανται αυτόνομες εις το διηνεκές και η κοινωνία δεν θα ήταν σε θέση να αναπαραχθεί. Ο ίδιος ο Μάρξ ξεκαθαρίζει το σημείο αυτό στην ανάλυση της αξιακής μορφής στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου*: «Η γενική μορφή της αξίας, που παριστά τα προϊόντα της εργασίας ως απλά πηγμάτα αδιάκριτης ανθρώπινης εργασίας, δείχνει από την ίδια την συγκρότησή της ότι είναι η κοινωνική έκφραση του κόσμου των εμπορευμάτων. Έτσι αποκαλύπτεται ότι μέσα σ' αυτόν τον κόσμο ο γενικός ανθρώπινος χαρακτήρας της εργασίας αποτελεί τον ειδικό κοινωνικό χαρακτήρα της» (*Κεφάλαιο*, Τόμος I, μετάφραση Π. Μαυρομάτη, 1978, σελ. 81, πλάγια από τον P.G.) και επίσης «(Με την ολική μορφή της αξίας - P.G.) εκλείπει η τυχαία σχέση δύο ατομικών κατόχων εμπορευμάτων. Γίνεται κατάδηλο ότι δεν ρυθμίζει η ανταλλαγή το μέγεθος της αξίας του εμπορεύματος, αλλά αντίστροφα το μέγεθος της αξίας του εμπορεύματος ρυθμίζει τις ανταλλακτικές του σχέσεις». (*Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 77, πλάγια από τον P.G.) και κατά συνέπεια σε ένα απόσπασμα του II *Κεφαλαίου* της *Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας* όπου ο Μάρξ πραγματεύεται την θεωρία του Hume, αλλά φαίνεται σαν να μιλά για την VFS: «Σύμφωνα με τον Hume εισέρχονται στην κυκλοφορία εμπορεύματα χωρίς τιμή και χρυσός ή άργυρος χωρίς αξία. Το γεγονός ότι η ύπαρξη του χρυσού και του αργύρου ως χρήμα πηγάζει από την λειτουργία τους στην κοινωνική διαδικασία της ανταλλαγής ερμηνεύεται [από τον Hume - P.G.] λέγοντας ότι την αξία τους την οφείλουν, κατά συνέπεια και το μέγεθος της αξίας τους, σε κοινωνική λειτουργία. Ο χρυσός και ο άργυρος είναι πράγματα χωρίς αξία, μέσα όμως στην διαδικασία της κυκλοφορίας αποκτούν εικονικό μέγεθος αξίας ως αντιπρόσωποι των εμπορευμάτων. Δεν μετατρέπονται από την διαδικασία σε

Είναι μάλλον αξιοσημείωτο το γεγονός ότι στην κριτική του στον Ricardo που βρίσκεται στο Μέρος II των *Θεωριών για την Υπεραξία*, και που αναφέρθηκε προηγουμένως, ο Μάρξ κάνει μνεία της (λανθασμένης κατ’ αυτόν) θεωρίας του χρήματος του Ricardo. Η θεωρία αυτή δεν είναι τίποτε άλλο από την ποσοτική θεωρία του χρήματος που ο Ricardo πήρε από τον David Hume για να την εισάγει στην δική του εργασιακή θεωρία της αξίας. Στην μαρξική θεωρία των αξιών είναι απλά αδύνατον να προσθέσεις μια επιπλέον εξίσωση για την *φυσική ποσότητα* του εμπορεύματος-χρήμα από όπου εξάγονται οι απόλυτες τιμές. Είναι αντιθέτως κατανοητό να γίνει αυτό με μια διατύπωση όπου, σύμφωνα με την μαρξική κριτική στην αντιπαράθεσή του με τον Ricardo, υπάρχουν μόνο οι συγκεκριμένες εργασίες και η εργασία που παράγει το εμπόρευμα-χρήμα είναι μια ξεχωριστή συγκεκριμένη εργασία απέναντι στις άλλες. Εκτός εάν μπορεί να γίνει αντιληπτό, όπως ακριβώς η VFS είναι αναγκασμένη να κάνει, ότι δεν έχει στην διάθεσή της τίποτα για να προσδιορίσει ούτε τις ανταλλακτικές αξίες ούτε τις απόλυτες τιμές. Σε ένα κείμενο αυτού του είδους είναι αναπόφευκτο, όπως ακόμη και ο Μάρξ παρατηρεί ως αναφορά τον Ricardo, να φανταστούμε την δυνατότητα εισαγωγής στην διαδικασία της κυκλοφορίας χρήματος χωρίς αξία και εμπορευμάτων χωρίς τιμή τα οποία θα έπρεπε, στην συνέχεια κατά τον τυφλό μαρασμό των αρχικών αμοιβαίων ανταλλακτικών σχέσεων (άραγε, ποιών σχέσεων;) να συνδιαστούν κατά τέτοιο τρόπο ώστε να δώσουν τις χρηματικές τιμές²².

Ένας άλλος λόγος, επίσης αρκετά σημαντικός, είναι ότι μπορούν να δοθούν περαιτέρω αποσαφηνίσεις στην σχέση ανάμεσα στην θεωρία της

χρήμα, μα σε αξία» (*Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, μετάφραση Φ. Φωτίου, Αθήνα 1978, σελ. 190-191, πλάγια από τον P.G.).

22. «Αν τώρα τον κόσμο των εμπορευμάτων τον αποτελούσε ένα μοναδικό εμπόρευμα λ.χ. ένα εκατομμύριο quarter σίτος, θα ήταν πολύ απλό να αντιληφθούμε πως αν υπάρχουν 2 εκατομμύρια ουγκιές χρυσός, το ένα quarter σίτου θα ανταλλάσσονταν με δύο ουγκιές χρυσό και αν υπήρχαν 20 εκατομμύρια ουγκιές χρυσού με 20 ουγκιές. Η τιμή λοιπόν των εμπορευμάτων και η αξία του χρήματος ανεβαίνουν ή πέφτουν σε αντίστροφη αναλογία με την ποσότητα του χρυσού. Ο κόσμος όμως των εμπορευμάτων αποτελείται από άπειρες σε ποικιλία αξίες χρήσης, που η σχετική τους αξία δεν καθορίζεται με κανένα τρόπο από την σχετική τους ποσότητα. Με τι τρόπο, λοιπόν, φαντάζεται ο Hume την ανταλλαγή αυτή ανάμεσα στην μάζα των εμπορευμάτων και την μάζα του χρυσού; Μένει ευχαριστημένος με την αόριστη και σκοτεινή αντίληψη, πως κάθε εμπόρευμα ανταλλάσσεται, ως υποδιαίρεση του συνολικού ποσού των εμπορευμάτων με την αντίστοιχη υποδιαίρεση του συνολικού ποσού του χρυσού». (*Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, ό.π., σελ. 191).

αξίας του Μάρξ και την πιο πρωτόγονη θεωρία του Ricardo, ξεκινώντας από τον μηχανισμό προσδιορισμού των τιμών παραγωγής, δηλαδή των τιμών αυτών που θεμελιώνονται στην προϋπόθεση ενός γενικού ποσοστού κέρδους. Μετά από έναν ορισμένο αριθμό παραλλαγών στο θέμα, η τελική άποψη που επιτεύχθηκε από τον Ricardo είναι ότι οι τιμές παραγωγής προσδιορίζονται εν μέρει από τις εργασιακές αξίες και εν μέρει από το συσσωρευμένο κεφάλαιο που έχει επενδυθεί σε κάθε τομέα παραγωγής²³. Αντιθέτως –και είναι μια αξιοσημείωτη διαφορά– η οποία εμφανίζεται στο μηχανισμό που περιγράφεται από την μαρξική πραγμάτευση του επιλεγόμενου “μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές”, ούτε στον Ricardo, ούτε στην ρικαρδιανή σχολή (Torrens), ούτε σε αυτή της μοντέρνας νεορικαρδιανής σχολής (Staffa), η αξία είναι κάτι που μπορεί να αναδιανεμηθεί ανάμεσα στους τομείς από όπου συνεπάγονται τιμές που δίνουν μια ίση αποδοτικότητα του κεφαλαίου ή πάντως τιμές αγοράς ποσοτικά διακριτές από τις αξίες. Όσον αφορά τον Ricardo, εκείνο που είναι προφανές αποτέλεσμα της έλλειψης στην οικονομική θεωρία του της κατηγορίας της ισοδύναμης (ή αφηρημένης) εργασίας ως περιεχόμενο των (ανταλλακτικών) αξιών των εμπορευμάτων. Η εργασία για τον Ricardo είναι στην πραγματικότητα ένα ακόμη υβρίδιο της συγκεκριμένης και αφηρημένης εργασίας και δεν μπορεί κατά συνέπεια να μεταφερθεί από τον ένα τομέα παραγωγής σε έναν άλλο τομέα παραγωγής ώστε να έχει την τάση να σχηματίσει ένα γενικό ποσοστό κέρδους, το οποίο στον Ricardo δεν φαίνεται από που πραγματικά προέρχεται.

6. Ένταση και πολυπλοκότητα

Η οριστική απόδειξη της ανεπάρκειας της θεωρίας της αξίας του Ricardo και της ανορθολογικότητας των προτάσεων της VFS είναι προφανής από δύο εξαιρετικά προβλήματα που αφορούν τον βαθμό έντασης και τον βαθμό πολυπλοκότητας της εργασίας²⁴.

23. Αυτή η άποψη εκφράζεται περισσότερο από ξεκάθαρα στο τελευταίο θεωρητικό γραπτό του Ricardo (1951), το οποίο έγινε γνωστό για πρώτη φορά στην πλήρη έκδοση των έργων του Ricardo που επιμελήθηκαν οι Staffa και Dobb.

24. Κυρίως αυτά τα δύο σημαντικά προβλήματα κατέστησαν σαφές ότι το ενιαίο μέτρο που καθιστά ίσες τις διάφορες εργασίες είναι ο χρόνος. Το πρόβλημα της πολύπλοκης εργασίας συνίσταται στο να εξευρεθούν μια σειρά από συντελεστές που συνάγονται από την εκπαίδευση των διάφορων εργασιακών δυνάμεων που πολλαπλασιάζονται με τον χρόνο κάθε ιδιαίτερου τύπου εργασίας. Ενώ το πρόβλημα της πιο εντατικής εργασίας συνίσταται στο να

Εάν η παράγωγος της αξίας είναι η ισοδύναμη, αδιαφοροποίητη εργασία –η αφηρημένη εργασία σύμφωνα με την ορολογία του Μάρξ–, και εάν η ισοδύναμη εργασία αποτελείται κατά συνέπεια από την κατανάλωση της ανθρωπίνης αναγκαίας εργασίας, θα μπορούσε η εργασία αυτή να δαπανηθεί σε μεταβλητό μέτρο ανά μονάδα χρόνου τουτέστιν με ένα μεταβαλλόμενο βαθμό έντασης. Το γεγονός ότι οι μεταβολές στην ένταση της εργασίας αναπτύσσουν μια σχετική με την μαρξική θεωρία λειτουργία δείχνει ήδη σε ικανοποιητικό βαθμό ότι κάθε φιλολογική αναφορά είναι καταδικασμένη να πέσει στο κενό: σε μια θεωρία (όπως αυτή της VFS) στην οποία οι ίδιες οι ανταλλαγές, δηλαδή οι σχέσεις ανταλλαγής στην αγορά, δημιουργούν, ως δια μετουσιώσεως, τις αξίες των εμπορευμάτων, η ένταση της δαπανηθείσας στην παραγωγή των διαφόρων εμπορευμάτων εργασίας δεν δύναται να έχει καμιά σημασία, αντιθέτως κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει ποιο είναι στην πραγματικότητα αυτό που έχει σημασία.

Ούτε στον Ricardo βρίσκεται κάποια υποψία της σημασίας της έντασης εργασίας που συγγέεται παντού με την παραγωγικότητα. Όμως αυτό ελάχιστη έκπληξη προκαλεί. Η εργασία στον Ricardo δεν είναι η ισοδύναμη εργασία αλλά, κατά προσέγγιση, το σύνολο των συγκεκριμένων εργασιών, παρά ταύτα μόνον στην βάση της ομογενούς εργασίας μπορούν να αναμειχθούν οι διάφορες βαθμίδες της έντασης της εργασίας²⁵.

Σε αντίθεση με την ένταση της εργασίας, που είναι προφανώς ένας φυσικός δείκτης της χρονικής ανάλωσης της αναγκαίας εργασίας, η πολυπλοκότητα της εργασίας είναι ένας δείκτης με ποιό τρόπο εξαρτάται από τον βαθμό εκπαίδευσης της αναγκαίας εργασίας στους διαφορετικούς παραγωγικούς τομείς σε σχέση με εξειδικευμένες τεχνικές λειτουργίες. Σε πλήρη αναλογία με την ένταση της εργασίας, η πολυπλοκότητα της εργασίας προϋποθέτει ότι έχει σχέση με την ομογενή εργασία, κατά τρόπο που μια ώρα πολύπλοκης εργασίας σχετίζεται με μια ώρα απλής εργασίας όπως ακριβώς μια ώρα εντατικής εργασίας σχετίζεται με μια ώρα λιγότερο εντατικής εργασίας. Στο βαθμό που ο von Böhm Bawerk θα μπορούσε να θεωρήσει δίκαια ως αστείο την ιδέα ότι οι διάφορες συγκεκριμένες εργασίες ανάγονται σε μια κοινή

εξευρεθούν μια σειρά συντελεστών που εξάγονται από τις διαφοροποιήσεις της χρονικής ανάλωσης της εργασιακής δύναμης που ομοίως πολλαπλασιάζονται με την χρονική μονάδα κάθε τύπου εργασίας.

25. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Ricardo δεν ορίζει σε κανένα σημείο του έργου του ξεκάθαρα τον χρόνο ως μέτρο της αναλωθείσας (ή αναγκαίας) εργασίας στην παραγωγή.

μονάδα χρησιμοποιώντας ως στάθμα τα ονομαστικά ωρομίσθια²⁶, δεν ήταν ωστόσο τόσο οξυδερκής ώστε να καταλάβει ότι η ειρωνία του κατευθύνεται κατά τον ίδιο τρόπο και αποτελεσματικά κατά της ίδιας της θεωρίας του, της νεοκλασικής θεωρίας, η οποία με σκοπό να εξηγήσει τις διαφορές των πληρωτέων μισθών στις διάφορες μορφές εργασίας, έχει ανάγκη ακόμη και αυτή να ομογενοποιήσει εκ των προτέρων τις διάφορες μορφές εργασίες δηλαδή να εξασφαλίσει συγκρίσιμα μέτρα των διαφόρων οριακών παραγωγικοτήτων της εργασίας, και, δίχως να δύναται να το κάνει, καταλήγει να χρησιμοποιεί ακριβώς τα διαφορετικά ονομαστικά ωρομίσθια ως συντελεστές για να προσδιορίσει τις διαφορετικές οριακές παραγωγικότητες των διαφόρων μορφών εργασίας. Διαθέτοντας αντιθέτως μια θεωρία των διαφορών της πολυπλοκότητας της εργασίας θεμελιωμένης στον θεωρητικό εξοπλισμό της μαρξικής θεωρίας της αξίας είμαστε σε θέση να ερμηνεύσουμε τις ανταλλακτικές σχέσεις ανάμεσα στα παραγόμενα από τις σε μεγάλο βαθμό διαφοροποιημένες μεταξύ τους βιοτεχνικές εργασίες εμπορεύματα (για παράδειγμα του χρυσού σε σχέση με τον καλλιεργητή της γης) στην προκαπιταλιστική εμπορευματική οικονομία και οι διαφοροποιήσεις στα επίπεδα του ενιαίου μισθού που εισπράτεται από την αναγκαία εργασία με διαφορετικό βαθμό εξειδίκευσης στην καπιταλιστική εμπορευματική οικονομία. Πράγμα που ούτε η νεοκλασική θεωρία ούτε η σραφφική άλγεβρα (ούτε ακόμη η VFS) είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν και ίσως ούτε να φανταστούν ως υπαρκτά αναλυτικά προβλήματα.

7. Η “χρηματική έκφραση της εργασίας”

Πρόσφατα πολύς λόγος έχει γίνει για την λεγόμενη New Solution (NS) στο πρόβλημα του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραγωγής²⁷. Σύμφωνα με την NS για να ισχύουν οι δύο μαρξικές αναλογικές ισότητες ταυτόχρονα (Σ αξιών = $q \cdot \Sigma$ τιμών, Σ υπεραξιών = $q \cdot \Sigma$ κερδών, όπου ο q είναι ένας αυθαίρετος θετικός αριθμός). Με τους όρους της σραφφικής άλγεβρας είναι αναγκαίο και ικανό να επαναοριστεί η πρώτη ισότητα όσον αφορά το καθαρό προϊόν και όχι το ακαθάριστο προϊόν (δηλαδή Σ προστιθέμενων

26. Βλέπε von Böhm Bawerk (1949). Εάν ο von Böhm Bawerk είχε ως εύκολο λογοπαίγνιο το να γελοιοποιεί τον φαύλο κύκλο του προσδιορισμού των τιμών μέσω των αξιών και των τελευταίων μέσω των μισθών, τότε πλανάτο πλάνην οικτράν δεδομένου ότι απέδιδε κατά κύριο λόγο την άποψη αυτή στον ίδιο τον Μάρξ, πράγμα που είναι εξαιρετικά αφελές.

27. Βλέπε Foley (1982) και Duménil (1982).

αξιών = $q \cdot \Sigma$ τιμών καθαρών προϊόντων) και να επαναοριστεί η αξία της εργασιακής δύναμης ως ένα καθαρά ονομαστικό δεδομένο το οποίο, προερχόμενο από την αξία (ή την τιμή) του καθαρού ενοποιημένου προϊόντος, αφήνει προφανώς ένα υπόλοιπο (επονομαζόμενο υπεραξία) που είναι αναλογικά ίσο με το συνολικό κέρδος.

Δεν είναι πρωτοτυπία το ότι αλλάζοντας συνεχώς τους ορισμούς καταφέρνεις αυτό που επιθυμείς, εν τούτοις στην περίπτωση της NS εμφανίζεται ιδιαίτερα έκδηλο ότι πραγματεύεται μόνο νέους όρους που ταιριάζουν μόνο στα ήδη γνωστά, δηλαδή στην γνώριμη σραφική άλγεβρα που έχει διατυπωθεί με το ωρομίσθιο σε *ονομαστικούς* όρους²⁸ και με μια ειδική τυποποίηση των τιμών (Σ προστιθέμενων αξιών = $q \cdot \Sigma$ τιμών καθαρών προϊόντων) ανάμεσα σε άπειρες δυνατές τυποποιήσεις. Η επιλογή αυτής της τυποποίησης μας φέρνει σε θέση να γράψουμε

$$q = \frac{\Sigma \text{ προστιθέμενων αξιών}}{\Sigma \text{ τιμών καθαρών προϊόντων}}$$

Το μέγεθος q σε αυτή την εξίσωση ερμηνεύεται ως ο “συντελεστής που μετατρέπει μια ώρα εργασίας σε μια χρηματική μονάδα”. Σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, αυτή η διαδικασία θα ταίριαζε περισσότερο στην πραγματικότητα της σύγχρονης καπιταλιστικής οικονομίας όπου το χρήμα δεν ενσωματώνεται σε κάποιο εμπόρευμα αλλά είναι απλά ένας αριθμός, ενώ στην διατύπωση του Μάρξ ο ίδιος ο συντελεστής αυτός του μετασχηματισμού (ή αναλογικότητας) δίδεται από το μέγεθος της αξίας μιας μονάδας του χρυσού (ή οποιουδήποτε άλλου εμπορεύματος που λειτουργεί ως χρήμα). Πραγματεύεται, όμως, μια χωρίς θεμέλιο αξίωση. Ενώ ο συντελεστής μετασχηματισμού που δίδεται από την ενιαία αξία του χρυσού δεν είναι αυθαίρετος, αφού προσδιορίζεται από τις συνθήκες παραγωγής του εμπορεύματος αυτού, ο ονομαστικός συντελεστής q μπορεί να λάβει οποιαδήποτε τιμή. Είναι απολύτως πεπλανημένη η άποψη ότι το q μετατρέπει χρόνο εργασίας σε ονομαστικές χρηματικές μονάδες. Γράφοντας σε ανεπτυγμένη μορφή την εξίσωση τυποποίησης, δηλαδή

28. Το γεγονός ότι επιλέγει το ονομαστικό ωρομίσθιο –επιλογή οπωσδήποτε επιβεβλημένη– εκθέτει την NS στην μοιραία κριτική ότι, δεδομένου ενός ονομαστικού ωρομισθίου δεν υπάρχει καμμία βεβαιότητα ότι το μέγεθος αυτό αντιστοιχεί σε ένα πραγματικό ωρομίσθιο επαρκές να εγγυηθεί την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης, και ότι κατά συνέπεια δεν παραβιάζονται οι προϋποθέσεις της αναπαραγωγής του οικονομικού συστήματος.

$$\Sigma \text{ προστιθέμενων αξιών} = q \cdot \Sigma \text{ τιμών καθαρών προϊόντων} = \kappa,$$

(όπου κ είναι ένας άλλος τυχαίος θετικός αριθμός) μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αυτό που μετρά τις τιμές είναι το βαθμωτό κ/q εάν και μόνο εάν αυτό το βαθμωτό είναι συνδεδεμένο με ένα εμπόρευμα ή ένα καλάθι παραγόμενων εμπορευμάτων, δηλαδή ότι η ενιαία τιμή παραγωγής κάθε εμπορεύματος εκφράζεται σε προσδιορισμένες μονάδες κ/q του ενοποιημένου καθαρού προϊόντος δηλαδή με ένα δεδομένο σύνθετο εμπόρευμα (μια δεδομένη ποσότητα ενός σύνθετου εμπορεύματος) και όχι με το μηδέν. Οποιοδήποτε άλλο βαθμωτό, αποτέλεσμα οποιουδήποτε άλλου συνδυασμού των μεγεθών κ και q είναι προφανώς αποδεκτό εφόσον προστίθεται (στο σύστημα εξισώσεων - Σ.τ.Μ.) ως ο πολλαπλασιαστής του ενοποιημένου καθαρού προϊόντος (ή οποιουδήποτε άλλου συνδυασμού των παραγόμενων εμπορευμάτων) εφόσον δεν μπορεί να έχει από μόνο του κάποια θέση στις εξισώσεις, το οποίο είναι λέγεται με άλλο τρόπο ότι μια ώρα εργασίας μπορεί να μετατραπεί σε οποιαδήποτε (αυθαίρετη) χρηματική μονάδα²⁹. Η σε υπερβολικό βαθμό συζητηθείσα και ως εκ τούτου περιττή “χρηματική έκφραση της εργασίας” δεν είναι τίποτα άλλο από ένα όνομα, που εισάγεται ως ένας απλός και ανώφελος εξωραϊσμός του σραφφικού μέτρου τιμών (*numéraire*), από όπου συντηρείται η ψευδαίσθηση ότι οι δύο θεωρίες, μαρξική και σραφφική, είναι εν κατακλείδι η ίδια θεωρία, πλην όμως η τελευταία είναι η σύγχρονη ή η εκσυγχρονισμένη εκδοχή της πρώτης³⁰.

29. Φυσικά είναι επίσης δυνατόν να διατηρήσουμε ως εξίσωση τυποποίησης την Σ προστιθέμενων αξιών $= q \cdot \Sigma$ τιμών καθαρών προϊόντων. Στην περίπτωση αυτή, τα διάφορα παραγόμενα αγαθά έχουν ως κύριο μέτρο $1/q$ μονάδες του σύνθετου αγαθού αποτελούμενου από το ενοποιημένο καθαρό προϊόν, το οποίο με την σειρά του έχει μετρηθεί όχι σε αριθμητικές μονάδες αλλά σε μονάδες χρόνου εργασίας και μονάδες ονομαστικού ωρομισθίου και μπορεί να εκφράσει την ποσότητα του χρόνου εργασίας που δύναται να αγοραστεί με Yq μονάδες ενοποιημένου καθαρού προϊόντος. Είναι αναγκαίο να θεωρήσουμε προσεκτικά ότι από την διπλή ισότητα Σ προστιθέμενων αξιών $= q \cdot \Sigma$ τιμών ή καθαρών προϊόντων $= \kappa$ μόνον η δεύτερη (Σ τιμών καθαρών προϊόντων $= \kappa/q$) είναι ουσιαδής - αναγκαία για την τυποποίηση των τιμών. Η πρώτη είναι μια προσθήκη που δεν δύναται να αλλάξει να μεταβάλλει την ουσία του θέματος. Στην πραγματικότητα στην θέση του “ Σ προστιθέμενων αξιών” μπορεί να γραφεί οτιδήποτε άλλο πράγμα. Εάν αντί των εργασιών θέταμε, για παράδειγμα, το βάρος των απασχολούμενων εργατών στην παραγωγή, έχουμε μια άλλη διπλή ισότητα, υπερρεαλιστική σε μεγάλο βαθμό αλλά κατά τον ίδιο βαθμό αποδεκτή:

$$\Sigma \text{ βάρος εργατών} = q \cdot \Sigma \text{ τιμών καθαρών προϊόντων} = \kappa.$$

30. Από την χρηματική έκφραση της εργασίας ορισμένοι εξάγουν την πεποίθηση ότι και το

8. Κοινωνικά και τομεακά μεγέθη

Θα ήταν ίσως ενδιαφέρον να αποπειραθούμε να κατασκευάσουμε μια τρίτη θεωρητικοποίηση, με τον αντίστοιχο φορμαλισμό, στην μέση οδό ανάμεσα στην VFS και τον υποτιθέμενο ρικαρδιανισμό της ενσωματωμένου χρόνου εργασίας, δηλαδή την κλασσική μαρξική θεωρία, όπως πρόσφατα πραγματοποίησε ο Bruce Roberts³¹. Ο Roberts ξεκινά με αφορμή ορισμένα αποσπάσματα που βρίσκονται στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* όπου εμφανίζεται καλυμμένη η ιδέα ότι μπορεί να κατασκευαστεί μια συνάρτηση μετασχηματισμού ή μετατροπής από τις συγκεκριμένες εργασίες στην αφηρημένη εργασία³². Από αυτή την ιδέα, ή την υποτιθέμενη ως τέτοια, ο Roberts εξάγει το τέχνασμα ότι θα έπρεπε να υπάρξει συναίνεση στην κατασκευή ή τον υπολογισμό της ποσότητας της αφηρημένης εργασίας με αφετηρία τις ποσότητες της συγκεκριμένης εργασίας κατά τρόπο ώστε να αποφευχθεί η εξωγενής

σραφφικό σύστημα εκφρασμένο κατάλληλα θα μπορούσε να διατηρήσει την μαρξική ιδέα της εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης σύμφωνα με την οποία το κέρδος συνίσταται από απλήρωτη εργασία. Στην NS φαίνεται ότι είναι έτσι μόνον μέσω των ορισμών που η ίδια εισάγει. Η αξία της εργασιακής δύναμης εξαφανίζεται, υποκαθιστώμενη από έναν αριθμό, και αυτό που απομένει από το καθαρό προϊόν ονομάζεται υπεραξία. Στο σημείο αυτό η εκμετάλλευση είναι μια ταυτολογική έννοια και δεν εξάγεται ως αποτέλεσμα της ανάλυσης. Εν τούτοις, ούτε ακόμη και αυτό είναι πλήρες δεδομένου ότι η σραφφική άλγεβρα δίδει θετικές τιμές και θετικό ποσοστό κέρδους ακόμη και στην περίπτωση της απόλυτα αυτοματοποιημένης παραγωγής, δηλαδή χωρίς την χρησιμοποίηση εργασίας, υπό την μοναδική και σύννηθη προϋπόθεση ότι ο πίνακας εισροών ικανοποιεί τις συνθήκες των Hawkins - Simon. Σε αυτή την ειδική περίπτωση (όπου προφανώς Σ προστιθέμενων αξιών = 0) η διπλή ισότητα της NS θα ήταν Σ τιμών καθαρών προϊόντων = $k/q = 0$ μονάδες εργασίας. Ενώ η μεν πρώτη των δύο ισοτήτων (Σ τιμών καθαρών προϊόντων = k/q) συνεχίζει όπως πριν να έχει περιεχόμενο, η δε δεύτερη ($k/q = 0$) δεν έχει κανένα. Αυτό που δείχνει, όπως ακριβώς δείχνει το ίδιο και η σραφφική άλγεβρα, είναι ότι η ύπαρξη ενός καθαρού προϊόντος (και του κέρδους) δεν συνδέεται με την ύπαρξη της εκμετάλλευσης της εργασίας.

31. Βλέπε B. Roberts (1995) και (1996).

32. Η υπενθύμιση αυτή είναι σε μεγάλο βαθμό ασαφής. Ένοχο είναι κυρίως το ακόλουθο απόσπασμα: «Για να εξάγουμε τις ανταλλακτικές αξίες, η ατομική εργασία πρέπει να μετασχηματιστεί σε γενικό ισοδύναμο, δηλαδή η έκφραση του χρόνου της ατομικής εργασίας σε χρόνο της γενικής εργασίας ή, ακόμη, η έκφραση του χρόνου της γενικής εργασίας ως χρόνος της ατομικής εργασίας. Είναι όπως εάν τα διάφορα άτομα είχαν τοποθετηθεί μαζί με τους χρόνους εργασίας τους και εξέφραζαν τις διάφορες ποσοτικά διαφορετικές ανάλογα με τον χρόνο εργασίας στην διάθεσή τους αξίες χρήσης. Πράγματι, ο ατομικός χρόνος εργασίας είναι κατά τέτοιο τρόπο ο χρόνος εργασίας του οποίου η κοινωνία έχει ικανοποιήσει μια δεδομένη ανάγκη της». (σελ. 14-15).

εισαγωγή της ποσότητας της αφηρημένης εργασίας. Η άποψη αυτή του Roberts η οποία γίνεται αποδεκτή στην πιο γενική μορφή της και από άλλους συγγραφείς³³, οδηγεί στην άθροιση όλων των συγκεκριμένων εργασιών σε ένα ενιαίο μέγεθος (την ισοδύναμη, αφηρημένη, γενική, κοινωνική εργασία κ.λπ.), να αναδιανέμει διαδοχικά μέσω του υπολογισμού των διαφορετικών παραγωγμένων αξιών χρήσης. Η διαδικασία, εν τούτοις, δεν δύναται να έχει κανένα νόημα για δύο σημαντικούς λόγους.

Δεν είναι προφανώς δυνατόν να αθροιστούν ετερογενή μεγέθη (οι διαφορετικές συγκεκριμένες εργασίες) χωρίς (αυθαίρετους) συντελεστές μετατροπής³⁴. Στην συνέχεια, αναγνωρίζοντας λοιπόν ότι για να μπορέσουμε να πραγματοποιήσουμε αυτή την άθροιση, δεν υπάρχει νοητό ορθολογικό κριτήριο για την ανακατανομή των ποσοτήτων εργασίας της ίδιας μορφής στους διάφορους τομείς. Θέλοντας για παράδειγμα να υπολογίσουμε το σύνολο της εξισώσιμης κοινωνικής παραγωγής σε ένα ενιαίο γιγαντιαίο τομέα σύνθετης

33. Διάφοροι μαρξιστές, ολίγον φοβισμένοι από τα μαθηματικά είτε λόγω τρόπου σκέψης (*forma mentis* στο πρωτότυπο – Σ.τ.Μ.) είτε λόγω δυστυχούς παρελθόντος, κριτικάροντας αυτή ακριβώς την άποψη της χρησιμοποίησης του συστήματος εξισώσεων, προτιμούν να υποστηρίξουν απόψεις της μορφής: «Τα μαρξικά μεγέθη είναι άμεσα κοινωνικά μεγέθη» και ότι «Στον Μάρξ προηγούνται τα κοινωνικά μεγέθη και ακολουθούν τα τομεακά και τα ατομικά μεγέθη». Οι πιο πάνω φράσεις εκφράζουν στην ουσία την ίδια άποψη με τον Roberts. Πραγματεύονται όμως μόνον τις φράσεις. Παραμένει όμως αμετάβλητο το μικρό πρόβλημα ποιός είναι ο τρόπος να προσδιοριστούν, δηλαδή να τεθούν μαζί, τα κοινωνικά μεγέθη “πριν” από τα άλλα μεγέθη. Όπως ακριβώς κάνουν για τον υπολογισμό του συνολικού μεγέθους της παραγομένης από την κοινωνία αξίας σε ένα έτος εάν δεν αθροίσουν τομεακά μεγέθη, και πως μπορούν να γνωρίζουν τα τελευταία εάν δεν αποκαλύψουν τις ατομικές αξίες;

34. Περισσότερο ξενίζει το γεγονός ότι ο Roberts πράγματι εισάγει συντελεστές αυτού του είδους χωρίς καν να εξηγεί από που προέρχονται. Κατά τον μετασχηματισμό των συγκεκριμένων εργασιών σε ποσότητες ισοδύναμης εργασίας, δηλαδή αφηρημένης εργασίας, η εξίσωση με την οποία ξεκινά ο Roberts είναι η ακόλουθη: $aLX = hY$. Ο Y είναι ένας διαγώνιος πίνακας διάστασης $n \times n$ που περιέχει όλες τις φυσικές ποσότητες των διάφορων παραγόμενων εμπορευμάτων, LX είναι το διάνυσμα στήλη των διάφορων συγκεκριμένων εργασιών, h είναι το διάνυσμα που χρησιμεύει για την άθροιση των στοιχείων του Y και a είναι ένα διάνυσμα που περιέχει τις ποσότητες της αφηρημένης εργασίας και περιέχουν ή αντιστοιχούν στις διάφορες συγκεκριμένες εργασίες και χρησιμεύουν για να αθροιστούν τα στοιχεία του LX . Από που έχει προσδιορίσει ο Roberts τα στοιχεία του διανύσματος που συμβολίζει με a αποτελεί ειλικρινά ένα απόλυτο μυστήριο. Και εάν οι ποσότητες της αφηρημένης εργασίας που αντιστοιχούν σε κάθε μονάδα συγκεκριμένης εργασίας είναι ήδη γνωστές δεν υπάρχει καμμία ανάγκη μετατροπών αυτού του είδους (Βλ. Roberts, 1996, σελ. 6).

παραγωγής (το σύνολο όλων των διαφορετικών παραγωμένων αξιών χρήσης) θα ήταν αναγκαίο να κατανεμηθεί ένα *ισοδύναμο* τμήμα της ζωντανής εργασίας, δηλαδή του (υποτιθέμενου) μη-διαφοροποιημένου αθροίσματος των ατομικών συγκεκριμένων εργασιών, σε κάθε τύπο αξίας χρήσης, με αποτέλεσμα ότι τα μεγέθη των ενιαίων αξιών κάθε ατομικής αξίας χρήσης θα εξαρτώνται περισσότερο από την σχετική συσσώρευση της εκροής των αξιών χρήσης παρά από την παραγωγικότητα του υπό συζήτηση εμπορευματικού τομέα.

9. Συμπεράσματα

Μου φαίνεται ότι τα επιχειρήματα που παρουσιάστηκαν οδηγούν στα ακόλουθα συμπεράσματα γύρω από τις τρεις προαναφερθείσες προτάσεις στην παράγραφο 1 πάνω στις οποίες θεμελιώνεται της VFS:

- I. Η ιδέα ότι οι ανταλλαγές παριστάνουν ως ποσοτικά ισοδύναμες τις διαφορετικές πλην όμως ανταλλασόμενες αξίες χρήσης είναι απλά μαθηματικά και λογικά αδύνατη, έστω ότι αυτή εκφράζεται λέγοντας ότι μέσω των ανταλλαγών των διαφορετικών εργασιών (συγκεκριμένων και ατομικών) γίνονται εκφράσεις ενός ενιαίου τύπου αδιαφοροποίητης (αφηρημένης) εργασίας, είτε εάν έχει η πρόταση αυτή οποιαδήποτε άλλη λεκτική διατύπωση.
- II. Δεν υπάρχει καμμία πιθανότητα να εισαχθεί το χρήμα σε ένα σύστημα εμπορευματικής παραγωγής, εάν δεν συνδεθεί με ένα (απλό ή σύνθετο) εμπόρευμα. Κάθε άλλη αντίληψη στερείται σημασίας δηλαδή, ως συνήθως, αποτελεί ένα γλωσσολογικό τέχνασμα. Από αυτό προκύπτει ότι η αφηρημένη, ισοδύναμη, αδιαφοροποίητη εργασία, ή όπως κανείς επιθυμεί να την ονομάσει, μπορεί να συνδεθεί με το χρήμα εάν και μόνο εάν αυτή εισαχθεί *πριν* από το χρήμα αποτελώντας την βάση και ταυτόχρονα το τελευταίο ενσωματώνεται σε ένα και μόνον σε ένα εμπόρευμα. Η μόνη εναλλακτική λύση σε αυτό είναι να εξακολουθούμε να επαναλαμβάνουμε την τετριμμένη διαπίστωση ότι στην καθημερινή ζωή ότι τα εμπορεύματα (και ως εκ τούτου *οι εργασίες που τα έχουν παράγει*) είναι ισοδύναμες ως χρηματικά ποσά, πράγμα που, εν τούτοις και δυστυχώς, είναι ακριβώς αυτό που η VFS επιχειρεί να ερμηνεύσει.
- III. Ειδικά όσον αφορά το χρήμα, πράγμα για το οποίο δεν χρειάζεται καμμία επιστημονική ερμηνεία, η VFS δεν γνωρίζει να δείξει τι ακριβώς είναι η ισοδύναμη παράσταση της εργασίας. Ούτε είναι σε θέση να ξεκα-

θαρίσει ποια ακριβώς είναι η ιδιαίτερη “μορφή της εργασίας” που παράγει αξία και την έλλειψη της οποίας κριτικάρει ο Μάρξ στην θεωρία του Ricardo.

Η VFS είναι στην πραγματικότητα ένα από τα πολλά αποτελέσματα της υπαγωγής των ποικίλων όψεων της σύγχρονης μαρξιστικής θεωρίας στις απαιτήσεις του σύγχρονου ακαδημαϊσμού. Αντιμετωπίζοντας με πλήρη σοβαρότητα την αιωνόβια παράδοση κριτικής στην φημισμένη διαδικασία του “μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές” του III τόμου του *Κεφαλαίου*, από τον von Bortkiewicz ως τον Steedman, παραμένει σαγηνευτική, υποταγμένη και φοβισμένη, όπως άλλωστε σχεδόν όλες³⁵, έτσι ώστε να αποφύγει στο μέλλον κάθε πιθανό κίνδυνο να καταλήξει συντετριμμένη από ένα όμοιο τύπο της εσωτερικής (και μαθηματικής) κριτικής, η VFS σπεύδει να απορρίψει την ίδια την άποψη ότι είναι αναγκαίο και δυνατόν να κατασκευαστεί μια θεωρία τιμών –πράγμα που βαθμιαία εγκαταλείπεται αποκλειστικά στην επικρατούσα θεωρία– για να επικεντρώσει σε μια φανταστική, καθαρά “ποιοτική” θεωρία, ίσως, για να είναι σε θέση να δώσει περιεχόμενο στην ύπαρξη του μυστηριώδους χρήματος. Δυστυχώς, δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν θεωρίες καθαρά ποσοτικές ή καθαρά ποιοτικές, πράγμα που ανάγκασε την VFS να αφιερωθεί σε απλές φιλολογικές δημιουργίες, με αποτέλεσμα να συσκοτίσουν αντί να ξεκαθαρίσουν το μυστήριο του χρήματος και να φωτίσουν αποφασιστικά το άλυτο μυστήριο των τιμών. Είναι οπωσδήποτε αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η

35. Αυτό που ονομάζεται συνήθως ως η “New Solution” (NS) του μετασχηματισμού των αξιών σε τιμές παραγωγής, που αναπτύχθηκε ανάμεσα σε άλλους από τον Foley (1982) και Duménil (1984), επιχειρεί να γεφυρώσει την VFS, την παραδοσιακή θεωρία της αξίας και το σραφφικό σύστημα υπολογισμού των τιμών. Στην πραγματικότητα η NS είναι οτιδήποτε εκτός από μια λύση: πραγματεύεται την καθαρή και απλή σραφφική άλγεβρα με το ονομαστικό ωρομίσθιο σταθερό και, αλλιώς δεν θα ήταν λύση, μια ανάμεσα στις άπειρες (αυθαίρετες) δυνατές τυποποιήσεις, στην περίπτωση αυτή επιλέγει την τυποποίηση θέτοντας ίσα την συνολική άμεση εργασία και το ονομαστικό καθαρό προϊόν. Από την πλευρά κάθε άλλης θεώρησης του θέματος, η μακροαίωνα διένεξη για την μαρξική θεωρία των τιμών παραγωγής είναι πάντα θανάσιμα αποκυρηγμένη από τον δογματισμό ο οποίος είναι συνεπής με μια ολοκληρωτική άκριτη αποδοχή του σραφφικού (στατικού) φορμαλισμού, και αυτό όχι για επιστημονικούς λόγους αλλά μόνον διότι συναινεί στην συντήρηση μιας μορφής αντιπολίτευσης στην κυρίαρχη νεοκλασική θεωρία που θα ήταν αποδεκτή από την ακαδημαϊκή κοινότητα. Προσφάτως, η αποκαλούμενη Temporal Single System (TSS) προσέγγιση έχει δείξει πως η μαρξική θεωρία είναι κατά τρόπο συνεκτικό επαναδιατυπώσιμη με την εισαγωγή ενός δυναμικού φορμαλισμού. Για το θέμα αυτό βλέπε Freeman (1996), Giussani (1991) και Kliman και McGlone (1988).

επικρατούσα οικονομική θεωρία αποδέχεται ευχαρίστως την ύπαρξη μιας αντιπολίτευσης καθαρά φιλολογικο-φιλοσοφικής. Εν μέρει διότι αυτό της επιτρέπει πλήρη ελευθερία να παίζει με τους αριθμούς και τις στατιστικές όλα τα παιχνίδια της πρόβλεψης που επιθυμεί την άσκηση των οποίων έχει πάντα ανάγκη πιο ζωτικά από όπου μπορεί να δείξει τόσο περισσότερο αντικειμενική όσο περισσότερο είναι περιορισμένη στο να απομακρύνεται από την παρηκμασμένη πραγματικότητα, παρά το ότι βρίσκεται στο κέντρο της, και εν μέρει γιατί οι πιο σκληροί και πιο χυδαίοι δικτάτορες έχουν εν τέλει πάντα ανάγκη μια καρικατούρα κριτικής που τους ωραιοποιεί.

Βιβλιογραφία

1. von Böhm-Bawerk, E., (1949) *Karl Marx and the Close of his System*, New York: A. M. Kelley.
2. Duménil, G., (1984) “Beyond the Transformation Riddle: A Labor Theory of Value”, *Science & Society*, vol. XLVII, 4, pp. 427-450.
3. Foley, D.K., (1982) “The Value of Money, the Value of Labor-Power and the Marxian Transformation Problem”, *Review of Radical Political Economics*, vol. 14.2, pp. 37-47.
4. Foley, D.K., (1983) “On Marx’s Theory of Money”, *Social Concept*, vol. 1.1, pp. 5-19.
5. Foley, D.K., (1986) *Understanding “Capital”*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
6. Freeman, A., (1996) “Price, Value and Profit. A Continuous, General Treatment”, in G. Garchedi - A. Freeman (eds.) *Marx and NonEquilibrium Theory*, London: Edward Elgar.
7. Germer, C. M., (1997) *How Capital Rules Money. Marx’s Theory of Money in Capitalism*, International Working Group on Value Theory, Washington DC.
8. Giussani, P., (1991) “The Determination of Prices of Production” in *International Journal of Political Economy*, n. 3.
9. Kliman, A. - McGlone, T., (1988) “The NonTransformation Problem and the Transformation NonProblem”, *Capital & Class*, n. 35.
10. Mattick, P., (1997) *Labor as Activity and Representation*, New York: mimeo.
11. Mondello, G., (1990) “Essai sur L’ Expression Monétarisée d’ un Vecteur de Prix de Production Sraffaïen” in R. Arena (ed.), *Sraffa, Trente Ans Après*, Parigi: PUF.
12. Mohun, S., (1994) “Value, Value Form and Money” in S. Mohun (ed.) *Debates in Value Theory*, London: Macmillan.

13. Patinkin, D., (1970) *Money, Interest, Prices*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
14. Petry, F., (1915) *Der Soziale Gehalt der Marxschen Werttheorie*, Jena: Gustav Fisher, ital. translation by Baratta: *Il contenuto sociale della teoria del valore in Marx*, Laterza, 1973.
15. Ricardo, D., (1951) "Absolute Value and Relative Value" in *Works and Correspondence*, [P. Sraffa and M. Dobb, eds.], London: Cambridge University Press.
16. Ricardo, D., (1973) *Principles of Political Economy and Taxation*, London: Dent Dutton.
17. Roberts, B., (1995) *Value, Abstract Labour and Exchange Equivalence*, mimeo.
18. Roberts, B., (1996) *Value and Exchange-Value: from Concrete to Abstract Labour*, mimeo.
19. Rubin, I.I., (1978) *Essays on Marx's Theory of Value*, Detroit: Red & Rose Books.
20. Rubin, I.I., (1994) "The Value Form" in S. Mohun (ed.) *Debates in Value Theory*, London: Macmillan.
21. Stamatis, G., (1988) *Über das Normwaresubsystem und die w-r-Relation. Ein Beitrag zur Theorie linearer Produktionsysteme*, Atene: Verlag Kritiki.
22. Stamatis, G., (1990) "L' impossibilità del ritorno delle tecniche nella teoria neoricardiana", *Plusvalore*, n. 8.
23. Williams, M., ed. (1988) *Value, Social Form and the State*, London: Macmillan.

Παράρτημα

Η ερμηνεία των μαρξικών αξιών σύμφωνα με τον Isaak Ilch Rubin και τον Franz Petry

Rubin

Στην πραγματικότητα όλα τα επιχειρήματα που ανέπτυξε η VFS βρίσκονται ήδη τόσο στον Rubin όσο και στον Petry, όπου ερευνάται η ύπαρξη μιας γενικότερης και κυριολεκτικά εξεζητημένης θεμελίωσης της άποψης ότι οι τιμές είναι ένα πράγμα και οι αξίες είναι ένα εντελώς διαφορετικό πράγμα και ότι εν τέλει καμμιά σχέση διαμεσολάβησης δεν υφίσταται ανάμεσα στις αξίες και τις τιμές.

Ο Rubin ξεκινά με την εισαγωγή μιας τριπλής διάκρισης της κατηγορίας “ισοδύναμη εργασία”:

1. φυσιολογικά ισοδύναμη εργασία,
2. κοινωνικά εξισωμένη εργασία,
3. αφηρημένη εργασία, όπως χρησιμοποίησε τον όρο ο Μάρξ, ή προτιμότερο, καθολικά αφηρημένη εργασία (ένας όρος που χρησιμοποιεί ο Μάρξ στην *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*).

Αμέσως μετά την εισαγωγή αυτής της ταξινόμησης, ο Rubin επεξηγεί ότι ο τύπος 1. της ισοδύναμης εργασίας (PEL) υπάρχει σε κάθε οικονομική οργάνωση της κοινωνίας, ο τύπος 2. (SEL) υπάρχει μόνον στις κοινωνίες θεμελιωμένες στον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, ενώ ο τύπος 3 (AUL) συναντάται μόνο στις εμπορευματικές κοινωνίες. Εν τούτοις στην ακριβώς προηγούμενη σελίδα ο Rubin επιχειρεί να εξηγήσει το γεγονός ότι η SEL δεν μπορεί να υπάρξει σε όλες τις κοινωνίες που βασίζονται σε μια “ακραία” ανισότητα του φύλου και της τάξης (για παράδειγμα στην δουλοκτητική και φεουδαρχική κοινωνία) και φυσικά ούτε στο εσωτερικό οριοθετημένων ομάδων εργαζομένων.

Ήδη από την αρχή η σύγχυση εμφανίζεται αξιοσημείωτη. Από την στιγμή που κάθε δραστηριότητα ανθρώπινης εργασίας προϋποθέτει μια δεδομένη δαπάνη ή κατανάλωση εργασιακής δύναμης, μπορούμε να επιβεβαιώσουμε ότι από μια ορισμένη άποψη όλες οι εργασίες είναι φυσιολογικά ισοδύναμες. Αλλά αυτό είναι σε μεγάλο βαθμό τετριμμένο και δεν οδηγεί πουθενά την συζήτηση. Η εργασιακή δύναμη είναι ένα σύμπλεγμα άπειρων μεταβλητών. Ένας δεδομένος τύπος εργασίας ούτε καν καταναλώνει κατά κύριο λόγο

μερικές, ένας άλλος τύπος ορισμένες άλλες μορφές εργασίας. Η έρευνα ποιά και πόση είναι η “χρονική ανάλωση της εργασιακής δύναμης” για κάθε τύπο εργασίας –θεωρώντας ότι όλες οι εργασίες είναι από φυσιολογική άποψη ισοδύναμες– είναι μια έρευνα κενή περιεχομένου. Οι εργασίες είναι όλες ισοδύναμες, και ως εκ τούτου ποσοτικά συγκρίσιμες, όχι από την φυσιολογική τους πλευρά αλλά από την μορφή της ενέργειας που μεταφέρεται στην παραγωγή. Στην πραγματικότητα, από καθαρά φυσιολογική πλευρά, οι συγκεκριμένες εργασίες είναι όλες σε μεγαλύτερο βαθμό μεταξύ τους διαφορετικές στον βαθμό που δεν είναι διαφορετικές με τα ισοδύναμά τους¹.

Η SEL είναι κατηγορηματικά μια έννοια σε μικρό βαθμό προφανής. Με την έννοια SEL ο Rubin φαίνεται ότι εννοεί στην πραγματικότητα την κινητικότητα των άμεσων παραγωγών ανάμεσα στις διάφορες συγκεκριμένες δραστηριότητες, δηλαδή ανάμεσα στις διαφορετικές συγκεκριμένες εργασίες ή/και μέρη των υπάρχοντων συγκεκριμένων εργασιών. Από αυτή την πλευρά, οι πολιτικοί, ιδεολογικοί και νομικοί παράγοντες φαίνεται ότι για τον Rubin έχουν περισσότερη σημασία από οποιαδήποτε άλλη αιτία². Εν τούτοις, παίρνοντας ως παράδειγμα την δουλοκτησία στην κλασική Ελλάδα (και την κλασική Ρώμη όπου το δουλοκτητικό σύστημα δεν διέφερε), και η παραγωγική εργασία ήταν περιφρονημένη, όχι γιατί δεν ήταν SEL, αλλά γιατί ήταν συστατικό στοιχείο μιας κοινωνικής τάξης –των σκλάβων– αποτελούμενη όχι από ανθρώπους αλλά από *ομιλούντα εργαλεία** αγοραζόμενα και πωλούμενα στην αγορά. Οι χειρωνακτικές βιοτεχνικές - καλλιτεχνικές δραστηριότητες ασκούμενες από ελεύθερους ανθρώπους δεν ήταν περιφρονημένες όσο δεν ήταν και η SEL. Όμως ο Rubin δεν κατάφερε στην πραγματικότητα να καταλάβει τι αποκομίζει κανείς σε όρους προόδου της γνώσης εισάγοντας έννοιες όπως η SEL. Αυτό που αλλάζει συνεχώς στην κοινωνική οργάνωση δεν είναι εάν ή το πως η εργασία είναι ή δεν είναι κοινωνικά εξισωμένη, ήτοι μετατρέπεται περισσότερο ή λιγότερο σε SEL, αλλά ο τρόπος με τον οποίο οι επιμέρους διαφορετικές εργασίες *εισέρχονται στην αμοιβαία σχέση* να σχηματίσουν την καθολική εργασία η οποία αποτελεί την βάση αναπαραγωγής της κοινωνίας.

1. Ζητώ συγγνώμη για το λογοπαίγνιο P.G.

2. Αρκετά συχνά διαβάζοντας τον Rubin, ο οποίος εν γένει είναι πολύλογος, στρυφνός και αόριστος, έχεις την εντύπωση ότι στο έργο του βρίσκεται στο επίκεντρο ο τρόπος που η εργασία γίνεται σήμερα *αντιληπτή και εκτιμητή*, και όχι κατά πόσον αυτή ήταν τις διάφορες εποχές της ανθρώπινης κοινωνίας, με άλλα λόγια ποιά ήταν η μεταβολή του ιδεολογικού περιεχομένου της έννοιας εργασία κατά την διάρκεια του χρόνου.

* *instrumenta vocales* στο πρωτότυπο (Σ.τ.Μ)

Διαφορετικές μορφές της σχέσης ανάμεσα στις διάφορες ξεχωριστές εργασίες βρίσκονται στα θεμέλια των διαφορετικών οργανώσεων και περιόδων της ανθρώπινης ιστορίας. Εν τούτοις, αυτές είναι αρκετά μελαγχολικές κοινοτυπίες, εάν ειδικά χρησιμεύουν μόνον για να επαναλαμβάνονται. Ως εκ τούτου μένει να προσδιορίσουμε τι είναι η AUL, η οποία είναι μόνον τυπικό χαρακτηριστικό της εμπορευματικής παραγωγής και ως εκ τούτου της καπιταλιστικής εμπορευματικής παραγωγής. Δίχως άλλο –κατά τον Rubin– ούτε η PEL ούτε η SEL “βρίσκονται στο εσωτερικό” της μαρξικής αξίας, αλλά δεν αρκούν να την οικοδομήσουν. Στο σημείο αυτό η παράθεση ενός αποσπάσματος είναι αναγκαία:

«Κατά συνέπεια η έννοια αυτή της αφηρημένης καθολικής εργασίας πρέπει να είναι κατά πολύ πλουσιότερη από τόσο την έννοια της φυσιολογικής ισότητας της εργασίας και της έννοιας της κοινωνικής εξίσωσης της εργασίας εν γένει».

Και ποιά είναι η αρετή δηλαδή το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που κάνει την AUL «κατά πολύ πλουσιότερη» της PEL και της SEL; Για να καταλήξει στην AUL ο Rubin πρέπει κατά πρώτο λόγο να προσφέρει τον ορισμό της αφηρημένης εργασίας (όχι όμως ακόμη καθολικής) την οποία ονομάζουμε AL.

«Αφηρημένη εργασία είναι ο προσδιορισμός για εκείνο το τμήμα της κοινωνικής συνολικής εργασίας η οποία έχει εξισωθεί στην διαδικασία του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας μέσω της εξίσωσης των προϊόντων στην αγορά».

Η ανάλυση έχει ξεκινήσει από το εμπόρευμα και από την παραγωγή των εμπορευμάτων, για να επιστρέψει αισίως στο ίδιο σημείο χωρίς να έχει κάνει στην πραγματικότητα ούτε ένα βήμα σε καμιά κατεύθυνση. Αυτό που εξηγεί την παραγωγή εμπορευμάτων... είναι η παραγωγή εμπορευμάτων. Στο κείμενο έχουμε ήδη εξετάσει τον τρόπο πως οι ανταλλαγές δεν μπορούν να εξισώσουν απολύτως τίποτα αλλά πραγματοποιούνται διότι είναι σχέσεις μη-ισοδυναμίας. Έχουμε επίσης παρατηρήσει τον τρόπο που τα διαφορετικά εμπορεύματα είναι ισοδύναμα μόνον ως ποσότητες χρήματος (ονομαστικές ή απόλυτες τιμές) –πράγμα που γνωρίζουν ακόμη και οι τοίχοι– πρέπει, λοιπόν, μοιραία η AL να καταφέρει να ολοκληρωθεί μέσω του χρήματος στην αποφασιστική και καταληκτική AUL:

«Πρέπει να προσθέσουμε ότι η εργασία γίνεται αφηρημένη μέσω της αφο-

μοίωσης του προϊόντος της σε ένα γενικό ισοδύναμο, το οποίο κατά συνέπεια θεωρήθηκε από τον Μάρξ ως η αντικειμενοποίηση ή η υλοποίηση της αφηρημένης εργασίας».

Στο απόσπασμα αυτό υποστηρίζεται ότι η εργασία είναι αφηρημένη εργασία επειδή παράγει το χρήμα (το “γενικό ισοδύναμο” το οποίο πρέπει να είναι τέτοιο χάρη στο ίδιο, λοιπόν) και όχι, αντιθέτως, ότι το χρήμα είναι η έκφραση της αφηρημένης εργασίας. Αλλά πάνω από όλα στο απόσπασμα αυτό υποστηρίζεται ότι η εργασία αξίζει εάν φέρνει στο σπίτι λίγο ευτελές μέταλλο, γεγονός που οι περισσότεροι αγνοούσαν πριν ο Rubin την περιγράψει. Όπως εκφράζει πομπодώς το δημοφιλές αμερικανικό ρητό: μια δουλειά είναι δουλειά (εφόσον σου αποφέρει χρήματα)*. Όλη η συζήτηση για τις μαρξικές αξίες που ξεκινά από τον Rubin είναι ένα κλασικό παράδειγμα ενός διανοουμενιστικού και τυπολατρικού μετασχηματισμού της ανάλυσης του Μάρξ. Η συνεχής εφεύρεση νέων όρων από τον Rubin και νέων εκφράσεων εμπνέει στον μη προετοιμασμένο και φοβισμένο αναγνώστη την εντύπωση ότι βρίσκεται στην πρώτη γραμμή μιας ανεξάντλητης πηγής γνώσεων ενώ πραγματεύεται πολύ απλά καπνό και πολλές φορές πυκνό, ο οποίος, όπως αγαπούσε να επαναλαμβάνει ο Goethe, κρύβει μόνον το κενό. Η συνεχής προσφυγή σε αποσπάσματα από τα γραπτά του Rubin είναι η επισφράγιση της τρομακτικής και δυσοίωνης τάσης του κωδικοποιημένου μαρξισμού ενάντια στον αντιεμπειρισμό είναι ταυτόχρονα η επισφράγιση μιας προφανούς περιφρόνησης για την γνώση και την παρατήρηση των φαινομένων, τα οποία υποκαθιστώνται από μια γελοία και παθητική εξέγερση του δόγματος, λειτουργία τόσο φρικιαστική όσο ανώφελη, δεδομένου ότι τόσο μετά από το δόγμα ακολουθεί τόσο η συνεχής επιστροφή σε αυτό όσο, και περισσότερο, ο συμβιβασμός με αυτό και η αποδοχή του. Η επίμονη ρητορική για τις βαθμίδες της μαρξιστικής ανάλυσης, πέρα από το να παρέχει μια επαχθή υπηρεσία στο έργο του Μάρξ (περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη προσωπικότητα στην ανθρώπινη ιστορία, θα έδινε το δικαίωμα να επικαλεστούμε το ρητό: «Από τους φίλους να με φυλάει ο Θεός, από τους εχθρούς φυλάγομαι ο ίδιος»). Οτιδήποτε, κυριολεκτικά οτιδήποτε, με αναλυτικό χαρακτήρα που υπάρχει στο έργο του Rubin έχει ήδη παρουσιαστεί στην βιβλιογραφία πολύ μακρινών εποχών. Στην περίπτωση του Rubin έχει παρουσιαστεί στην αγγλική μερκαντιλιστική σχολή του 18ου αιώνα (βλέπε για παράδειγμα Thomas Mun): η AUL είναι ακριβώς η παραλλαγή του Rubin της εργασίας που για τους μερκα-

* A job is a job (provided it yields you money) στο πρωτότυπο (Σ.τ.Μ.)

ντιλιστές ήταν η εργασία που ανταλλάσσεται στην (διεθνή) αγορά και επιτρέπει την αύξηση των αποθεμάτων χρυσού στο εσωτερικό ενός έθνους. Μόνο που ο Mun και οι εταίροι του έγγραφαν κατά τρόπο που διαβάζεται ευχάριστα, δεν αγαπούσαν να σοφίζονται ορολογία αυθεντίας στο είδος της* αλλά προσέφεραν άφθονες εμπειρικές αναφορές και διηγήσεις και μεγάλες δόσεις πραγματικού πολιτισμού. Στον Rubin υπάρχει μόνον μια ενοχλητική σχολαστικότητα όπως συμβαίνει πολύ συχνά και στους σύγχρονους μαρξιστές.

Παρά το γεγονός αυτό υπάρχει κάτι απόλυτα εκθαμβωτικό** στην θεωρητική παραγωγή του Rubin, τέτοιο ώστε να της αποδίδει πραγματικά διπλοπροσωπία. Όταν ο Rubin περνά στην θεώρηση των τιμών, στη θεώρηση των υπό συζήτηση τιμών αγοράς, ακυρώνει όλες τις διακρίσεις ανάμεσα στην PAL, SEL, AL και AUL, σαν να μην είχαν γίνει ποτέ αυτές οι διακρίσεις, για να επιστρέψει ολοκληρωτικά στην κλασσική κατηγορία της αξίας και του μεγέθους των αξιών (του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου εργασίας) πάνω στον οποίο στηρίζεται μια θεωρία των τιμών. Παρουσιάζοντας την θεωρία αυτή στις κυριότερες γραμμές της, η θεωρία των τιμών αγοράς του Rubin μας διαβεβαιώνει ότι η ζήτηση ρυθμίζεται σε σχέση με τις διάφορες συνθήκες παραγωγής που υπάρχουν στον κάθε παραγωγικό τομέα. Με άλλα λόγια, στο εσωτερικό κάθε τομέα η ζήτηση (η κοινωνική ανάγκη) λειτουργεί με τρόπο μοναδικό επιλέγοντας ως προσδιοριστική της αξίας αγοράς μια από τις ατομικές παραγωγικότητες που ήδη προϋπάρχουν. Αυτό συνεπάγεται ότι οι ατομικές αξίες (και μαζί με αυτές η μέση αξία) σε κάθε υπάρχουσα εμπορευματική σφαίρα προσδιορίζονται ανεξάρτητα από την ζήτηση και ανεξάρτητα από κάθε ανταλλαγή στην αγορά, δηλαδή ανεξάρτητα από όποια AUL όπως αυτή ορίστηκε από τον Rubin.

Petry

Το έργο του Petry είναι αρκετά παλαιό, ανάγεται στα χρόνια πριν τον 1ο Παγκόσμιο Πόλεμο³, αλλά είναι ουσιαστικά προφητικό της θεματικής που επέλεξε η VFS και άλλοι. Μετά από την αρκετά πληκτική εισαγωγή πάνω στις

3. Το έργο του Petry στο οποίο γίνεται αναφορά εδώ είναι Petry (1915). Στο κείμενο χρησιμοποιήθηκε η ιταλική μετάφραση του G. Baratta (F. Petry: *Il contenuto sociale della teoria del valore in Marx*, Bari: Laterza, 1973).

* guru στο πρωτότυπο (Σ.τ.Μ.).

** Λογοπαίγνιο του P.G. με την διπλή έννοια της λέξης *stupefacende*, εκθαμβωτικός αλλά και εθιστική, ναρκωτική ουσία (Σ.τ.Μ.).

σχέσεις παραγωγής όπου ο Petry διατυπώνει την πέρα για πέρα εσφαλμένη άποψη ότι «η αξία χρήσης δεν χρησιμεύει για να εξηγήσει τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής»⁴, συνδέεται όμως με τον ορισμό της γενικά αφηρημένης εργασίας και της ισοδύναμης εργασίας. Τι ακριβώς είναι αυτές οι δύο μορφές εργασίας (αφηρημένη και ισοδύναμη) δεν είναι ξεκάθαρο στον Petry, όπου ο πλέον μονοσήμαντος ορισμός είναι ο ακόλουθος:

«Η εργασία είναι το μέτρο των κοινωνικών σχέσεων εξάρτησης, αλλά στο πλαίσιο αυτό ανάλυσης αυτό που πρέπει να σημειωθεί δεν είναι η ουσιαστική αιτία προσδιορισμού του μεγέθους των τιμών, αλλά ο απλός δείκτης του κοινωνικού περιεχομένου των φαινομένων αυτών τα οποία είναι οι τιμές» (σελ. 42)⁵.

Η πρόταση αυτή του Petry ισοδυναμεί με το επιχείρημα ότι οι τιμές πέρα από ένα κοινωνικό περιεχόμενο έχουν επίσης ένα μη-κοινωνικό (ποιό;) περιεχόμενο το οποίο εκφράζει προφανώς το μέγεθός τους. Δηλαδή, σύμφωνα με τον Petry οι τιμές από ποσοτική άποψη είναι μη-κοινωνικά φαινόμενα, και γίνονται κοινωνικά φαινόμενα αλλά όχι όσον αφορά το ποσοτικό μέγεθός τους (οι μαρξικές αξίες). Αυτό που συνεπάγεται είναι ότι τιμές και αξίες είναι πλήρως διακριτές ολότητες, και ότι κανένα ποσοτικό συμπέρασμα δεν μπορεί να εξαχθεί από και για τις μαρξικές αξίες – είναι κατά συνέπεια ανορθολογικό το ότι κατά τον Μάρξ οι καπιταλιστές έχουν την τάση να αυξάνουν ακατάπαυστα την παραγωγικότητα της εργασίας (δηλαδή να μειώνουν τις ενιαίες αξίες των εμπορευμάτων) και την εκμετάλλευση της εργασιακής δύναμης (την κατανομή ανάμεσα στην υπεραξία και την αξία της εργασιακής δύναμης). Γενικότερα ο Petry είναι περιορισμένος να αντιληφθεί τις τιμές ως μη-κοινωνικές σχέσεις (ενώ αντιλαμβάνεται τις αξίες ως κοινωνικές σχέσεις), αλλά ως

4. Από την πλευρά της μαρξικής θεωρίας όσα επιβεβαιώνει ο Petry είναι μάλλον ιδιότυπα για δύο σημαντικούς λόγους. Ο πρώτος είναι ότι σε γενικές γραμμές οι κοινωνικές σχέσεις παραγωγής είναι το προϊόν ενός ορισμένου επιπέδου ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, είτε αντιστοιχούν σε ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης των δυνάμεων αυτών των οποίων ένα σημαντικό τμήμα πρέπει να έχει προφανώς τις τεχνικο-υλικές ιδιότητες (αξίες χρήσης) των παραγόμενων εμπορευμάτων. Το δεύτερο είναι ότι τουλάχιστον σε ένα τρόπο παραγωγής (εκείνον που ως σήμερα έχει την μεγαλύτερη διάρκεια, την πρωτόγονη κοινότητα) είναι προφανές οι κοινωνικές σχέσεις εξαρτώνται από τις διαθέσιμες αξίες χρήσης.

5. Ποιό είναι ακριβώς το κοινωνικό περιεχόμενο των τιμών δεν μας έχει κάνει γνωστό ο Petry. Τόσο για την γενικά αφηρημένη εργασία όσο και για την ισοδύναμη εργασία το μέγιστο που κατόρθωσε να επιτύχει ο Petry είναι η άποψη ότι αυτές οι δύο εργασίες είναι “ανθρώπινες δραστηριότητες”, το οποίο δεν προωθεί κατά πολύ την έρευνα.

υλικές σχέσεις ανάμεσα σε αντικείμενα, ιδεολογική πλατφόρμα που έχει αποτύχει έως και σήμερα να δώσει μια ερμηνεία της κοινωνικο-οικονομικής δυναμικής – παρά το γεγονός ότι η ορθολογική ερμηνεία αυτή δεν είναι ο σκοπός ούτε και της νεοκλασικής οικονομικής θεωρίας.

Abstract

The Value Form School

This paper examines the main tenets of the modern so-called “value form approach” originating in the works of the russian and soviet marxist economist I.I. Rubin. The proposition that values arises out in the process of commodity exchange is criticized and proved to be logically inconsistent. The propositions that value has been worked out by Marx only to introduce money and not to explain exchange values and that in his theory money is not necessarily a commodity are shown to be both inconsistent within the known frameworks for the analysis of the commodity production. It is also argued that the value form approach exhibits aspects which are rather similar to old David Hume’s monetary theory and that in it money can not simply exist. The content of Marx’s criticism of Ricardo’s value theory is also considered and given an interpretation. Paths of necessary development to satisfactory complete what is the still incomplete Marx’s value theory are also stressed.

